

ELLENPONTOK

5.

1982

Az ELLENPONTOK szemizdat folyóirat. Megjelenése alkalmoszerű. Célja a kelet-közép-európai emberi jogfosztottságnak - s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális elnyomásának - ismertetése. Szerzőink nevét nyilvánvaló okokból nem közölhetjük, kivéve ha külföldön már névvel megjelent szövegek újraközléséről van szó. Kérjük olvasóink támogatását e próbálkozásunkban; kérjük, olvassák, és másokkal is olvassassák el e folyóirat számait.

□

A folyóirat e számának szerkesztése és sokszorosítása Erdélyben történt, 1982 júliusában.

(Ara-Kovács Attila)

TARTALOM

BETILTOTT TÖRTÉNELEM	4
DOKUMENTUMOK	
Bevezetés	6
A nemzetiségi kérdés Romániában és a KRP feladatai. Részlet az 1931-ben megtartott V. Kongresszus jegyzőkönyvéből	8
Jegyzetek	12
A CENZÚRÁN INNEN	
Hogyan tovább? Milyen mértékben nevezhető ellenzéknek az erdélyi magyarság?	16
Válaszféle Szilágyi Ákosnak “önszemléletünk” ügyében	22
Pillanatkép. Vers	25
TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: A csöndes Európa III.	26
ÁLLÍTÓLAG	30
Az ELLENPONTOK eddigi számainak tartalomjegyzéke	31

BETILTOTT TÖRTÉNELEM

Nemcsak a jövő, de a múlt is a lehetőségek birodalmává lett abban a gyakorlatban, amely a világ átrendezésének ún. kommunista elvét próbálja már közel négy évtizede meghonosítani Kelet-Európában. E meghonosítás persze nem más, mint a viszonyok történeti állagának áthonosítása létezőnek hazudott valóságokká, amelyek a jelenben olyannyira hontalanná tették valamennyiünk világlátását és -érzetét.

A mai Kelet-Európa ideológiai alapján kétségtelenül egyfajta történelemhamisítás áll. A társadalmi berendezkedés eme álszent tanaiban indokolja jövőjét mind a kifejezetten szovjet típusú *nemzetközi szocializmus*, mind a nem-kifejezetten, tehát rejtetten szovjet típusú kelet-európai *nemzetiszocializmus*. Az előző az osztálytagozódások és a társadalmi rendszerek vélt (és mondjuk meg: meglehetősen arbitrális) rétegződése révén, esetleges rémtettek a társadalmi boldogulás szükségszerűségeinek minősített. A kelet-európai mai nemzetiszocializmusok ideológiájában - másodikként - a történelem ezzel szemben a megtörténtek precíz, már-már tudományosnak is csúfolható átírását jelenti: ami a képbe vagy e társadalmak létező képtelenségébe nem illik bele, azt elhallgatják - soha ilyen magabiztos és beszédes nem volt még a hallgatás hazugság volta!

Kelet-Európa mai történelmét - s beleértve e történelembe a jelen hivatalos múltját és jövőjét is - az egykori és mai koncepciós vallomások, a vallatások és a hallgatás kényszerű vagy vállalt hazugságai jelentik. A kommunista történetírás így hármass megközelítési fordulatot és alkalmat, s egyben hármass szerzői magatartást ismer: a taktikai beismerést, amelynek nem annyira hazugságtartalma a szembeszökő, mint az a felduzzasztott tragédia, amely a személyes vállalás félreismert fanatizmusa révén valamiféle egyéni áldozatot barkácsol össze, hogy ezzel is siettesse egész társadalma indokolatlan és barbár feláldoztatását. Az áldozatok eme kategóriái, Buharin, Rajk vagy Pătrășcanu idejétől meglehetősen különbözően, banalizálódtak. A halálos ítéletet ma kettős értékrend szükségszerű elfogadása helyettesíti: a mai Rajkok és Pătrășcanuk bűnösségüket már nem egy hazug közösségrontó önváddal bizonygatják ország-világ előtt, hanem azzal a nagyon is reális bűnrészességgel, amellyel a realitások nyomására elkerülhetetlennek minősített hazugságokat mint társadalmi igazságok szokásrendjét avatnak valósággá. A valóság az igazság helyébe lép, s csak imígyen igazzá-pofozott voltában döbbenünk rá, hogy soha nem állt mögötte semmiféle emberi valóság.

Miben különbözik, mondjuk Buharintól az a történész, aki jobb belátása ellenére "Románia legfényesebb korszakának" nevezi az 1982-es tömegnyomort? A történelem igazságainak szempontjából mi a különbség aközött, ha valaki - álszent befolyásra - kémnek nevezi önmagát? Vagy ha a demokrácia netovábbjának a rendőrségről véresen kitántorgó embereket? A különbség csak annyi, hogy most már az erkölcs látszata is eltűnt...

A kelet-európai történetírás másik tudományos ismérve a könyvtárak kifosztása, a máglyákra hordott könyvek ezrei (s ez nem hatásvadászó túlzás!), a szigorúan ellenőrzött előadások és a baráti beszélgetések rafinált intolerálása. Ha Erdélyben "egy-két magyar összehajol", mindjárt "irredenta térképek" izgató területvitáiban nyernek meggyanúsítást. És sorsukat azok sem kerülhetik el, akik a húsz év előtti *román* tankönyvekből citálnak idézeteket a magyar történelem alakulásairól. (S hogy persze nem csupán román specialitásról

van szó, azt Patocka, Michnik, Medvegyev, Gyilasz vagy Havemann példája igazolja a legjobban.)

A harmadik ismérv a hallgatás. A kommunista történetírásban az események kétféle metamorfózison mentek át: vagy áthangolódtak, és értéktartalmuk az egykori megtörténés tárgyi változatlanóságát elveszítve, az ideológia selyemhernyó-gubójává lesz így, amelyet az éppen aktuális pártpolitika - a metaforánál maradván - a szemfényvesztés lepkéjévé enged fejlődni; vagy idő előtt legombolyítja róla a hazugságnak azt a fonálát, amely aztán egy akármilyen ostoba, történelmileg hamis bábu köré újra szőhető, miközben az események eredeti figurái a szemétdombra kerülnek.

E három ismérv a mai kelet-európai történetírást nagymértékben "dramatizálta"; színpaddá lett e szemléletben a történelem, fogyó és kisebb részben állandó kellékekkel, amelyeknek funkciója és karaktere mindig az épp aktuális játék kimenetelének (és leggyakrabban kilátástalanságának) van alárendelve. A történelem, mint minden egyéb, alapvetően *deontikus* e környezetben; létét nem az indokolja, hogy megtörtént, hanem hogy felhasználható.

Nem tudományoskodó kényszer, hogy szóba hoztuk a múltunkkal való visszaélés politikai machinációit. Nekünk, magyaroknak, s ezen belül erdélyi magyaroknak, történelmünket háromszorosan is megtiltották akként megvallani, amiként az volt. Először a Horthy-korszak ostoba reakcióiban esett folt történelmünk igazi megvallásán; és szerencsétlenségünkre, amiután e korszak eresztékei lazulni kezdtek, s megjelentek olyan - nem hibátlan, de mindmáig a leghibátlanabb - munkák, mint Szekfű Gyula vagy Hajnal István tanulmányai, feltűntek a történelem kanálisából a Molnár Eriekék, a Révaik, s nagy igyekezetükben még 1919 eseményeit és szellemét is meghamisították. S alig múlt el e korszak, s alig teszi meg gyermeklépteit napjainkban a magyar történetiszemlélet új és végre tisztességesebb kurzusa, Romániában a fasiszta könyvek plejádjai ütnek föl fejüket, egyként fenyegetve létében az erdélyi magyarságot, s ébresztgetve titkon Kelet-Európa valamennyi sztálinista Csipkerózsikáját.

Nálunk a történelmet nem írják, hanem előírják; s bár tudjuk, hogy egyetlen rendszer sem nélkülözheti saját történelmi önszemléletét, de még egyetlen nép sem tűrte sokáig, hogy történelmének tudattükrében egy tőle meglehetősen idegen rendszer torz valója helyettesítse e népet magát. Remélhetőleg, s az előírásokkal ellentétben, ez alól mi sem vagyunk kivételek.

□

Betiltott történelem címmel sorozatot kívánunk indítani olyan eseményekről, valamint olyan munkákról-művekről, amelyeknek léte a mai kelet-európai rendszerekben főbenjáró bűnnek számít.

(Ara-Kovács Attila)

DOKUMENTUMOK

BEVEZETÉS

1931-ben Moszkvában megtartották a Kommunisták Romániai Pártjának V. kongresszusát. Szokványaiban aligha különbözött ez az ülés az e tájban összehívott egyéb “testvér”párt-kongresszusoktól: a szellemtelen pártzsargon ez alkalommal is brutális és civilizálatlan hangnemben szidalmazott mindent és mindenkit, aki, ill. ami akár egyetlen pillanatra is megfélekedett a szovjet önérdékről; a tagokat a sötétagyú közszellem önkritikai örülettel lelkiismereti öngyötrődésekbe, olykor ömlengésekbe hajszolta stb.

Épp ötven éve, hogy e kongresszus jegyzőkönyve, korlátozott példányszámban, Moszkvában megjelent. S hogy ma e szokványkongresszusnak lehet még valami érdekessége a számunkra, az e jegyzőkönyv tanúsága szerint épp a *nemzeti kérdésben* elfoglalt meglehetősen meglepő, érdekes, és sok tekintetben helyes állásponttal magyarázható.

A kongresszus dokumentumai hozzáférhetetlenek. Jegyzőkönyvét az azóta hatalomra került román kommunisták igyekeztek megsemmisíteni, vagy zárt könyvtárakban elásni. E helyzet ma ott tart, hogy megalapozottnak tarthatjuk sejtéseinket, miszerint: szabadon hozzáférhető példánya ma már nem létezik e jegyzőkönyvnek.

Mivel részben a román belügyi szervek, részben a párt ellenpropagandája mindent megtesz, hogy elhallgassa vagy elhallgattassa, meghamisítsa vagy lejárassa a kongresszus téziseit, helyesnek, mi több, nélkülözhetetlennek találtuk, hogy e jegyzőkönyv számunkra legfontosabb és talán az “ellentábor” számára is legizgalmasabb fejezetét, a nemzeti kérdésben elfoglalt álláspontot leközzöljük.

E közléssel célunk nem az, hogy felélesszük az internacionalista cívdódás kommunista praktikáit. Úgy véljük, hogy a kongresszus “álláspontja” egyébként is csak véletlen igazságokat, egészét tekintve manipulált tényeket tartalmaz: ha igazak is a benne foglaltak, azok alá vannak rendelve egy olyan igaztalan taktikának, amely végső soron sem a magyar, sem a román népnek a legkevésbé sem veszi figyelembe érdekeit.

□

A kongresszus anyagában megfogalmazást nyernek olyan irányelvek, amelyeknek mai “veszélyességét” egyedül az adja, hogy erdélyi magyarságunk jogainak lényegét, központi problematikáját ragadják meg néhol. Vagy éppen e jogok megsértésének mikéntjét. Hogy e megfogalmazások háttéréből hiányzik az objektivitás vagy az emberi tisztesség, az nem emberi jogainkra, hanem e jogok hiányának történeti folytonosságára utal; s egyben jellemző képe annak a mai román rendszernek, amely 50 év távlatából sem tudott európai felelősséggel választani e kongresszus szovjet fortélyai és szólamainak 50 év távlatából is számunkra olyannyira fájdalmas valódi problémafölvetései között.

Az első ilyen sarkalatos tézis, hogy Románia „soknemzetiségű állam”. Ennek helyességét nem egyszerűen az indokolja, hogy a ma Romániában élő elnyomott nemzetek számaránya többszöröse a hivatalosan közöltnek, hanem az is, hogy egyes területek, a lelketlen és szerződésszegő kitelepítések ellenére még mindig legalább 90%-os „más-nemzetiségű” homogenitást mutatnak.

Románia „gyarmatosító politikát folytat” a „megszállt” területeken. Tanulmányok és dokumentumok egész sora igazolja, hogy Erdélyben - melynek problematikussága a hovatarozást illetően egyedüli ma már - a telepítési és iparpolitika a legklasszikusabb gyarmatosítási ismérveket követi: rablógazdálkodás folyik e vidéken, a kényszerű népességcserék egzisztenciálisan-kulturálisan állandóan felforgatják az életet, s az embereket megmaradt jogaikból is kifosztják.

Fontos szempont, hogy a jegyzőkönyv „megszállásról” beszél, hisz történetileg bizonyított, hogy a román kormánynak a két világháborúban játszott „hintapolitikája” érdemelte ki Erdély Romániához csatolását, s korántsem a dákoromán ostobaság történelmi blöffje.

Az „elnyomott nemzetek önrendelkezési joga”, valamint az „elszakadási jog” a jegyzőkönyv meglepő két olyan ideológiai pozíciója, melyeknek, ha reális aktualitása ma át nem is tekinthető, ésszerű és - amilyen vonatkozásban lehet - tudományos mérlegelése jövőnk és jelenünk szempontjából is életbevágóan fontos. Hisz ha történelmi jogaink precedenshelyzetét fenn akarjuk tartani, akkor ittlétünk emberi feltételeiben - önmagunkkal és nemzetünkkel szembeni bűn lenne - e jogokról, a mai és tegnapi román propagandaszólamoknak engedve, lemondani.

(Ara-Kovács Attila)

A nemzetiségi kérdés Romániában és a KRP feladatai

1. A mai Románia nem az “összes románok” /1/ egyesülése, hanem tipikusan soknemzetiségű állam /2/, amelyet az imperialista viszonyok rabló versailles-i rendszerének /3/, idegen területek megszállásának és idegen népek rabságba ejtésének alapján teremtettek meg. A román burzsoázia és a földesurak /4/ saját imperialista szándékainak megvalósítása során és egyúttal Európa imperialista államai azon megbízása céljából, hogy a Dnyeszter mentén a Szovjetunió ellen irányuló előőrsi állás /5/ létrejöttön, erőszakkal birtokba kerítették Besszarábiát, Erdélyt, Bukovinát, Dobrudzsát, a Bánátot s 6 millió moldvait, magyart, orosz, ukránt, bolgárt, németet, törököt stb. példátlan nemzeti elnyomásnak vetnek alá /6/.

2. A kapitalista és földesúri Románia sorsa a legszorosabban össze van kötve az imperialista viszonyok versailles-i rendszerével /7/. A gazdasági világválság a végletekig kiélesítette az összes imperialista ellentéteket, fokozta új imperialista háború közelségének veszélyét, és a versailles-i rendszer válságára vezetett /8/. Romániában a gazdasági válság különösen éles formákat öltött, és a rabságban tartott népek kizsákmányolásának és elnyomásának rendkívül erős fokozásával járt, ami még jobban fokozza a “Nagyrománia” megteremtése óta nem szűnő hatalmas nemzeti szabadságmozgalom növekedését.

3. A román uralkodó osztályok politikája a megszállott területeken kifejezetten imperialista gyarmati jelleget viselt és visel, ami a következőkben nyilvánult meg: ipari üzemek tervszerű áthelyezése a román vidékekre /9/, külön hitel- /10/, díjszabás- és adópolitika, amelynek célja a román fináncióke állásának megerősítése; románok felvétele a bankok és iparvállalatok igazgatóságaiba /11/, a hitelnek egyenlőtlen elosztása Órománia javára, magasabb adóterhek kivetése a megszállott területekre; olyan vasúti díjszabás, amely megkönnyíti áruk behatolását Óromániából a megszállott területekre; a helyi lakosság vagy nemzeti-, kultúr- és gazdasági szervezetek birtokában lévő földek és erdőségek elrablása /12/ stb.

A gazdasági válság és a Szovjetunió elleni háború előkészítésének fokozódásával kapcsolatban, valamint abból a célból, hogy a román proletariátus elmaradt rétegeit megvesztegesse /13/ és a román proletariátus és az elnyomott nemzetek proletariátusa között viszályt keltsen /14/, a román burzsoázia tömegesen bocsátja el a magyar és egyéb nemzetiségi munkásokat és alkalmazottakat a vasúti szolgálatból, a vasipari üzemekből és általában az egész hadipar üzeimeiből, románokkal váltva fel őket. Az elbocsájtottak, még azok is, akiknek nyugdíjra van igényük, nem kapnak semmiféle segílyt. A román burzsoázia és a földesurak imperialista politikája megnyilvánul a városi kispolgárság helyzetét illetőleg is /15/. Iparosok és kereskedők tízezrei - zsidók, magyarok, ukránok, moldvaiak stb. - mentek tönkre, az elnyomott nemzetek városi és falusi intelligenciájára pedig kíméletlen szenvedéseket hártottak a Iorga kormány által megvalósított “takarékosági” rendszabályok /16/.

4. A megszállott területek gyarmati jellegű kizsákmányolásának és a Szovjetunió elleni háború előkészítésének politikáját mindjobban erősödő vad üldözések kísérik, amelyek a munkás- és parasztmozgalom, valamint a nemzeti forradalmi mozgalom és elsősorban ezen mozgalmak vezére, a Kommunisták Romániai Pártja ellen irányulnak /17/. A tömeges

letartóztatások, verések, kommunistáknak “szökésnél” elkövetett legyilkolásai (Doncsev stb.) mindennapi jelenséggé váltak. Egyúttal az okkupációs rezsim mindenütt jelentékeny mértékben rosszabbodott. A Iorga-Argetoian-kormány eltörölte az adminisztratív önkormányzat utolsó maradékait, és kinevezte a maga biztosait. A megszállott területek összes falvaiban csendőrőrsöket létesítettek. A csendőrök, akik kizárólag a románok soraiból kerültek ki, korlátlanul uralkodnak a moldvai, ukrán, orosz, bolgár, török, magyar, német és szerb falvakban, és ténylegesen a helyi lakosság által tartatják el magukat. Az elnyomott nemzetek kulturális életének legcsekélyebb jelére kiméretlen üldözés a válasz. A kultúrszervezeteket (közművelődési egyesületeket, szövetkezeteket, sportegyesületeket stb.) széjjelrombolták, a nemzetiségek nyelvét az iskolákból, a bíróságokról, a hivatalokból és a diplomákból száműzték. A román kormány által kidolgozott új közigazgatási törvény nemcsak hogy megsemmisíti ténylegesen a helyi önkormányzatot, és az egész hatalmat a kormányprefektusok kezébe összpontosítja, hanem mindenekelőtt azt a célt tűzi maga elé, hogy a Románia által megszállott területek történelmileg kialakult különállását ezen területeknek részekre való osztása és az egyes részeknek román lakosságú kerületekhez való csatolása útján megszüntesse /18/, ily módon román “többséget” teremtsen, és az okkupációt biztosítsa.

Az egész országban elszórt zsidó dolgozó tömegek minden alkalommal, amikor a román burzsoázia szükségesnek találja, hogy a tömegek radikalizálódását számára kedvező mederbe vezesse le, pogromoknak vannak kitéve.

5. A román imperializmus, amely a forradalmi mozgalmat vad fehérterror segítségével akarja megsemmisíteni, egyúttal arra is törekszik, hogy a megszállott területeken bázisát egy erőltetett telepítés és románosítás segítségével erősítse /19/. A telepítés különösen Dél-Dobrudzsában öltött nagy mértéket, ahova az utóbbi néhány év alatt több mint 12.000 kuczoromán /20/ családot telepítettek Macedóniából és román családokat Óromániából. A közvetlen, Bulgáriával határos vidéken úgynevezett “stratégiai telepítést” hajtottak végre, mégpedig oly módon, hogy a helyi lakosságot román telepésekkel szorították ki, akik valamennyien katonai szolgálatban állott emberek és nagy nacionalisták. A telepések a helyi lakosság költségeire kapnak földet és lakóhelyet, míg e helyi lakosság jelentékeny része kénytelen volt Bulgáriába és Törökországba kivándorolni. A telepések, különösen a Macedóniából valók, fasiszta szervezetekbe egyesültek, és állig fel vannak fegyverezve.

Besszarábiában a román imperializmus a románoknak kijelentett moldvaiak /21/ erélyes románosítása útján igyekszik állásait erősíteni. A moldvai parasztság és városi kispolgárság széles tömegeit éppúgy elnyomják, mint az orosz, ukrán és zsidó lakosságot. A román burzsoázia a legkevésbé sem bízik ezekben az általa “románoknak” kijelentett emberekben. Az egész felsőbb közigazgatás, úgy a polgári, mint a katonai, teljesen Óromániából való románok kezében van. A moldvaiak - mégpedig csak a fiatalok, akik román iskolákat végeztek, és a román imperializmus pártjára szegődtek - csak másodrendű adminisztratív állásokat kaphatnak. A román burzsoázia nemcsak arra kényszeríti a moldvaiakat, hogy hadkötelezettségüknek Besszarábián kívül tegyenek eleget, hanem kis csoportokban különböző ezredek között osztja fel őket. A moldvai dolgozó lakosság válasza erre az okkupációs politikára ismételt forradalmi akcióban és Besszarábia moldvai, orosz, ukrán és zsidó lakosságának a nemzeti szabadságharc során mindjobban erősödő egységfrontjában áll.

Bukovinában a román imperialisták az ukrán lakosság nemzetiségének erőszakos megsemmisítésére irányuló politikát folytatnak, és az ukránokat “románoknak” jelentik ki, akik a volt Ausztria-Magyarország által való elnyomásuk következtében elfelejtették anyanyelvüket.

6. A román imperializmus nemzetiségi politikája a román burzsoázia és a földesurak közös érdekeinek érvényre juttatására törekszik. Ezt a politikát következetesen folytatja a liberális kormány, a nacionalista-caranista kormány és a Iorga-kormány /22/. Az, hogy a nacional-caranisták az adott pillanatban demagóg módon Erdély autonómiája mellett nyilatkoznak, amelyet nem adtak meg, amikor kormányon voltak, csak azt jelenti, hogy biztosítani akarják a nacional-caranista párt megingatott befolyását, be akarják csapni Erdély dolgozó lakosságának széles tömegeit, és meg akarják akadályozni a nemzeti forradalmi mozgalom növekedését.

7. A román burzsoázia imperialista politikájának megvalósítása során az összes polgári pártokra támaszkodik. A román uralkodó osztályok imperialista politikájának egyik legfontosabb támasza a szociáldemokrácia. A román szociálfasiszták el akarják hitetni a tömegekkel, hogy a mostani Románia megvalósította az összes románok egyesítését, és mindenképpen leplezik a román imperializmusnak a román területeken üzött rabló politikáját. Annak idején a szociáldemokraták elsőnek szavaztak Erdélynek Romániával való "egyesítése" mellett. A szociáldemokraták állítólag a "tisza osztályharc érdekében" a megszállott területeken határozottan a nemzeti forradalmi mozgalom ellen fordulnak. A román szociáldemokrácia, amely hű és buzgó szolgája a demokraciának, minden erejével arra törekszik, hogy a munkásmozgalmat, valamint a nemzeti szabadságmozgalmat a megszállt területeken, különösen Erdélyben és Bukovinában, gyengítsék. Doncsevnek, a kommunista párt és a Dobrudzsai Nemzeti Forradalmi Szervezet egyik vezetőjének aljas meggyilkolásával kapcsolatban a szociálfasiszták a "komitácsik" elleni harc ürügye alatt követelték a nemzeti forradalmi mozgalom ellen irányuló represszáliák fokozását.

A román imperializmus ilyen politikája mellett a Szovjetunió példája a szocialista ipar viharos növekedésével és a mezőgazdaság kollektivizálásával /23/, amit a munkások és parasztok legszélesebb tömegei jólétének szüntelen fejlődése kísér, a szovjethatalom nemzetiségi politikájával, amely a cárizmus által azelőtt elnyomott népek tucatjainak megadta a politikai és kulturális fejlődés szabadságát, és amelynek alapján a proletariátus Szovjet-Ukrajnában és az Autonóm Szocialista Moldova Köztársaságban új ukrán és moldvai, formáját tekintve nemzeti, tartalmát illetően pedig szocialista kultúrát épít, hajthatatlan béke- és leszerelés-politikájával, - a Szovjetunió példája nemcsak Besszarábiában és Bukovinában, hanem az összes többi megszállott területen is talpra állítja és mozgósítja a munkások és parasztok legszélesebb tömegeit, és egyúttal fokozza a kommunista párt befolyását és vezető szerepét a megszállás és a nemzeti elnyomás elleni harcban.

Az elnyomott nemzetek burzsoáziájának összenövése a román imperializmussal és a dolgozó tömegek nemzeti forradalmi harcának kiélesedése

9. Jelenleg Romániában az elnyomott nemzeteknek nincs egy polgári pártjuk sem, amely a nemzeti felszabadítást követné, vagy a román imperializmus által való megszállás ellen harcolna. A romániai mindjobban fokozódó forradalmi mozgalomtól való félelem, a Szovjetunió elleni háború előkészítését illetőleg meglevő közös érdek, a román imperializmustól kapott (bár minimális) odavetett konkok mindjobban Románia összes népei burzsoáziája egységes frontjának létrejövéséhez vezetnek.

10. Az erdélyi magyar pártnak, amely a katolikus és a protestáns egyház erős befolyása alatt áll, a magyar finác-, ipar- és kereskedelmi tőke, valamint a földesurak érdekeit juttatja kifejezésre, és főképpen a zsirosparasztokra és a városi kispolgárságra támaszkodik, még nagy befolyása van a magyar lakosság összes rétegeire. Még szavakban sem megy tovább egy kultúraautonómia és egy olyan nemzeti kisebbségi törvény elfogadásának követelésénél, amely biztosítaná a nemzetközi szerződésekben megígért jogokat /24/.

Az erdélyi és bánáti s z á s z párt a német ipari burzsoázia, a zsírosparasztok és a földesurak érdekeit fejezi ki, és lényegében teljes szövetségben van a román imperializmussal, bár igyekszik látszólagos ellenzéki útján megőrizni Erdély és Bánát német dolgozó tömegeire való befolyását.

A bukovinai u k r á n nemzeti párt, amely ádáz hajsztát folytat Szovjetukrajna ellen, és aktív részt vesz a “Vyzvolenie” nevű nemzeti forradalmi szervezet elleni harcban, szavakban nemzeti, kulturális jogokat követel. Azonban még az olyan követelésekért is, mint ukrán iskolák, az ukrán nyelv használatának joga, az ukrán nemzeti párt sohasem folytatott semmiféle tömegharcot, hanem igyekezett az egyezkedés és a román imperializmussal szemben való lakájkodás politikájának segítségével jelentéktelen eredményeket kialakítani. A legutóbbi parlamenti választásokon blokkot kötött a Iorga-Argetoianu kormánnyal, amiért jutalmul az ukrán dolgozó lakosság hóhéraitak kezéből egy-egy mandátumot kapott a szenátusban és a parlamentben.

A dél-dobrudzsai b o l g á r kisebbségi párt nemcsak hogy nem folytat harcot Dobrudzsa nemzeti felszabadításáért, hanem támogatja a nacional-caranista kormányt, mely Dobrudzsa fokozott ütemben való kolonizálására irányuló politikát folytat. A legutóbbi választásokon nem kötött formális blokkot a Iorga-kormánnyal, de valójában politikájával a Iorga-kormányt támogatta. A román imperializmussal szemben való lakájkodásával ez a kisebbségi párt szolgálja a bolgár fasizmust, és élvezi annak támogatását.

A dobrudzsai t ö r ö k kultúregyesület oly szervezet, amely a török nagyburzsoáziának módot ad arra, hogy az elmaradt török tömegeket befolyása alatt tartsa, és a román burzsoáziától egyes jelentéktelen koncokat kapjon.

A Bukovinában, Besszarábiában és Erdély egyes részeiben meglévő c i o n i s t a pártoknak, amelyek ezen tartományok zsidó burzsoáziájának érdekeit juttatják kifejezésre, de befolyásukat kiterjesztik a zsidók dolgozó tömegei jelentékeny rétegeire is, legfőbb feladata az, hogy igyekezzenek ezeket a tömegeket elámítani, s őket nemzeti érzésük és elmaradottságuk kihasználása útján a forradalomtól elszakítani.

11. Azonban különösen nagy veszedelem a nemzeti forradalmi mozgalmat azoknak a burzsoá csoportosulásoknak a részéről fenyegeti, amelyek radikális és ellenzéki frázisokkal leplezik magukat, hogy az elnyomott nemzeti tömegeknek növekvő elégedetlenségét levezessék, és harci kedvüket fékezze. Ilyen szerepet játszik Besszarábiában a Stere-párt, amely nemrégiben még együtt haladt a nacional-caranistákkal, most pedig állítólag a “Besszarábia a besszarábiaiaké” jelszó megvalósításáért, Besszarábia autonómiájáért harcol, és elsősorban a moldvai lakosságot igyekszik maga köré csoportosítani. Ezzel egyidejűleg Stere az adókat, adósságokat stb. illetően egy egész sor demagóg követelést állított fel, hogy így a tömegeket elvonja az osztályharctól és a nemzeti harctól /25/.

Ugyanilyen szerepet játszik Máramarosban és Óromániában a Lupu-párt, Dobrudzsában pedig a bolgár kisebbségi párt ellenzéki szárnya, amelyhez a Dobrudzsai Forradalmi Szervezet sok renegátja csatlakozott, és amely azáltal, hogy Dobrudzsa autonómiájának jelszavát adja ki, igyekszik a bolgár kisebbségi párt politikájában csalódott bolgár dolgozó parasztság tömegeit a maga számára megkaparintani.

Ugyanakkor Erdélyben és Dobrudzsában (Dobrudzsai Forradalmi Szervezet) az irredenta mozgalom bizonyos újjászületése tapasztalható, amely Magyarország és Bulgária burzsoáziájának támogatását élvezi, és a román imperializmus ellen irányuló “aktív” politika leple alatt igyekszik a mindjobban balra tolódó dolgozó tömegeket a harc forradalmi útjáról elvonni /26/.

Nagy veszedelmet jelent a nemzeti forradalmi mozgalom számára a cionisták erősen fasiszta és antiszemita pártja, amely olyan demagóg követelések alapján, mint a parasztdósságok eltörlése, olcsó hitel, a zsidó vagyon felosztása stb. nagy tevékenységet fejt ki Besszarábiában, Bukovinában és Erdélyben.

(...)

16. A KRP-nak semmi esetre sem szabad pusztán az egészen az elszakadásig elmenő önrendelkezési jogért való propagandára szorítkozni, mint ahogy ezideig jelentékeny mértékben csak tette. Kötelessége az, hogy határozott és azonnali fordulatot érjen el a nemzeti elnyomás összes és mindennemű konkrét megnyilvánulásai ellen irányuló mindennapi harc szervezése és vezetése irányába:

a/. A nemzetiségi iskolák likvidálása, valamint a kétnyelvű rendszer bevezetése ellen; az anyanyelven tanító tandíjmentes iskolákért (a moldvaiak, ukránok, oroszok, magyarok, szászok, zsidók, bolgárok, törökök számára).

b/. A nyelvek egyenjogúságáért az állami, bírósági és községi intézményekben.

c/. A közösségtanácsok erőszakos felosztatása ellen, az ország új közigazgatási felosztásáról szóló előkészületben lévő törvény ellen, az önkormányzat szabadságáért.

d/. Az elnyomott népek kultúrintézményeinek széjjelrombolása ellen; az elnyomott nemzetek dolgozó tömegei kultúrközművelődési stb. szervezeteinek teljes szabadságáért.

e/. A nem-román egyházak híveinek üldözése ellen, valamint a régi naptár szerint ünneplők üldözése ellen; az összes egyházak politikája osztálylényegének megmagyarázásáért és azért, hogy a nem-román egyházak üldözése ellen irányuló tiltakozó mozgalom az általános osztálymederbe terelődjék.

f/. A katonai okkupációs rezsim, a büntető expedíciók és a megszállott területeken elrendelt ostromállapot ellen.

g/. A nemzeti forradalmi szervezeteknek az illegalitásba való kergetése ellen és az összes nemzeti forradalmi szervezeteknek nyílt létéért.

h/. Az elnyomott nemzetekhez tartozó munkásoknak és hivatalnokoknak a vasúti szolgálatból, a hadiipari üzemekből stb. való elbocsátása ellen.

Az ellen, hogy az újoncoknak az adott nemzetiségű területek határain kívül kell katonai szolgálatot teljesíteniük.

(...)

Forrás: A KOMMUNISTÁK ROMÁNIAI PÁRTJÁNAK ÖTÖDIK KONGRESSZUSA

A KRP központi bizottságának kiadása (Moszkva), 1932., 96-106- oldal, - magyar nyelvű kiadás

JEGYZETEK

1.- A gyulaféhvári 1918. dec. 1-i nagygyűlés "határozata" mindjárt egy olyan cikkelyel kezdődik, amely az "összes román" kifejezést használva, eleve minden más nemzetet kizár - s persze mindenekelőtt a magyarokat - az államélet bármiféle meghatározásából. A nagygyűlés egyébként

önmagát mint “Adunarea natională a tuturor românilor...”-t nevezte meg. A nagygyűlés határozatának VI. cikkelye melegen üdvözlí a “csehszlovák, ausztrómet, a jugoszláv, a lengyel és rutén nemzeteket”, a felsorolásból épp csak a magyarokat felejtve ki. A magyar nacionalizmussal szembeni ellenszenv túl mondvasínált érv e dolog igazolására, különösen, ha az “auszto-német” nemzet üdvözlétét is figyelembe vesszük, azét, amely végül is a központi hatalom valódi birtokosa volt.

2.- Kijelenteni, hogy Románia “soknemzetiségű állam”, igen fontos, különösen ma, amikor a Ceaușescu-“érában” még attól a kevés nemzeti jogtól is megfosztották az embereket, amelyeket a román “burzsoázia” vagy az ötvenes évek sztálinista fasizmusa meghagyott. Ceaușescu egyébként személy szerint is többször hangsúlyozta, hogy Románia egyetlen nemzet hazája, s ez a román. “Való igaz, hogy mi már régen bíráltunk bizonyos korábbi téziseket, amelyekről még fennállásának idején maga a Komintern is lemondott, s amelyek szerint Romániát soknemzetiségű államnak tekintették. Ez a tézis nem felelt meg a valóságnak, nem vette figyelembe, hogy az egységes román nemzeti állam megalakulása objektív szükségszerűség volt Románia fejlődésében; erről egyébként a maga idején Marx, majd még 1914-ben Lenin is beszélt. Az a tény, hogy Románia területén magyarok és németek, valamint más nemzetiségűek élnek, a történelmi fejlődés eredménye. Ezek a nemzetiségek századok óta együtt élnek és együtt dolgoznak a román néppel. Románia esetében nem lehet soknemzetiségű államról beszélni, mert ez különböző nemzetek egyesülését feltételezi, ez pedig nem állt és nem áll fenn Románia esetében.” N. C. interjúja, L’Unité, 1971. április 21.

3.- Jellemző módon a Moszkvában megszövegezett jegyzőkönyv többnyire versailles-i rendezésről beszél. Már maga a tény is meglehetősen árulkodó abból a szempontból, hogy a “román területrablások” ügyében az oroszokat csak az érdekli, amit a Szovjetunióból szakítottak le, vagy az, amit a Szovjetunió még magának megszerezhet.

4.- Az osztályszempontok demagógiájával a jegyzőkönyv szemmel láthatóan nem tud mit kezdeni; újra és újra kibukik a későbbiekben az az elmarasztaló véleményezés, amely egyfajta nacionalista tény(bár nem érdek-)szöveget feltételez és bírál a román burzsoázia és a román proletariátus között.

5.- A “nyugati imperialista hatalmak” ekkorra már lemondtak a Szovjetunió megtámadásáról, ami a később történektekben bizonyítást is nyert. E kijelentés mögött “mindössze” a szovjet államrezon hagyományos paranoiditása rejtőzik. Szolzszenyicin lényeglátó és szarkasztikus sorai jellemzik ezt az ideológiai és gyakorlati magatartást a legjobban: “Az egész a francia vezérkar irányította. A franciáknak ugyanis nincs elég bajuk, ott nincsenek pártharcok s egyéb nehézségek, s csak füttentyeni kell nekik, máris masíroznak az intervenciós hadosztályok! Először 1928-ban állapodtak meg, de végül is nem jutottak közös nevezőre, s megszakadtak a tárgyalások. Akkor 1930-ra halasztották, de ezúttal sem született megegyezés. Végül 1931-re. Tulajdonképpen Franciaország maga nem is akart hadba lépni, csak lekanyarított volna magának (szervezői részesedésképpen) egy darabot a Dnyeper jobb partján elterülő Ukrajnából. Harcolni Anglia sem szándékozott, de megígérte, hogy ijesztésképpen kifuttatja flottáját a Fekete- és Balti-tengerre. (Fizetségül a kaukázusi olajat kapja.) S hogy kik fognak végül is harcolni? Hát zömben majd az a százezer emigráns, akik ugyan már rég szétszéledtek a szélrózsa minden irányában, de egy füttyszóra újra egybesereglenek. Azonkívül Lengyelország is fegyvert ragad (s ezért Ukrajna másik fele jár neki!), továbbá Románia (igazán félelmetes ellenfél; mindenki emlékszik ragyogó fegyvertényeire az első világháborúból), továbbá Lett- és Észtország (ezek a kis országok készséggel csapják sutba fiatal államberendezésük gondjait, s tömegeket küldenek majd csatázni.)” A. Szolzszenyicin: A Gulag-szigetcsoport, I-II, München, 1975, 339-340. old.

6.- Jellemző a jegyzőkönyv kétes objektívására, hogy az elnyomott népek felsorolásánál a moldovait említi elsőnek. Azon túl, hogy nem “ők” voltak a többségi elnyomott nemzet - hanem a magyarok -, ráadásul e “nemzet” meglehetősen mondvasínált kreatuma a szovjet imperializmusnak. A “moldovaiak” románok; többségük, hírek szerint, a mai napig románul beszél, s etnikai-kulturális elszakításuk a románságtól éppoly aljas bűn, mint a román rezsimek próbálkozása, hogy az erdélyi magyarságot “leválasszák” az anyaországi magyarságról. Az igazság kedvéért ugyanakkor itt meg kell jegyezni, hogy a “román burzsoázia” és a “román kizsákmányoló” osztályok elnyomó politikai gyakorlata összehasonlíthatatlanul enyhébb, és ha lehet ezt mondani: emberibb volt, mint a Szovjetunióban élő népek akkori és a szovjet blokkban élő népek mai elnyomása. Ez persze korántsem

jelenti azt, hogy egy "polgári-feudális" elnyomással a legcsekélyebb mértékben is egyet lehetne érteni, már csak azért sem, mert ezen belül is differenciálódott az elnyomás mértéke. Az elnyomás Erdélyben ugyanis összehasonlíthatatlanul enyhébb volt (a magyarság viszonylagos kultúrfölényéből fakadóan), mint mondjuk az ázsiai szokások meghatározta Moldvában, Besszarábiában stb.

7.- A megfogalmazás egyértelműsíti: Románia Erdélyt és a többi területet a háborúban betöltött szerepe fejében kapta, nem pedig a dákoromán fantazmagóriák történeti "szükségyszerűségei" alapján.

8.- A versailles-i rendezés, mint tudjuk, az 1939-es danzigi konfliktushoz vezetett. Az, hogy a jaltai megállapodás milyen *hasznos* helyzetet teremtett, e jegyzőkönyv ismeretében még félelmetesebbé teszi az analógiákat, s még megmagyarázhatatlanabbá a szovjet politikai vaktságot.

9.- 1945, vagyis a szovjet megszállás után ez csak részben ismétlődött meg. Időközben rájöttek ugyanis, hogy a kultúrdifferenciáltság miatt az, amire az erdélyi munkás képes, arra esetleg nem képes egy moldvai vagy egy olténiai munkás. E kultúrdifferenciáltság csak még inkább kihangsúlyozza azt, hogy Románia mily kevésbé homogén, egységes állam.

10.- Miután a vélt vagy valóságos magántulajdont megszüntették, s ez 1962-re, az ún. "kollektivizálás" befejezésével lezárult, az adó és díjszabás progresszivitásának tényszerű alapja megszűnt. S ezzel egyre nagyobb hangsúlyra tett szert az - állami hiteleknek megfelelő - állami szubvenciók igazságtalan kezelése vagy teljesen ésszerűtlen kiutalása. Az ország gazdasági életét ez persze némileg homogenizálta; az erdélyi gazdaság viszonylagosan magasabb színvonalát sikerült Órománia gazdasági nívójára leszállítani.

11.- Míg a második világháború előtt a románosítás csak az állami tulajdonban volt keresztülvihető (leszámítva a magyar érdekeltségek elsorvasztását román többségű vidékeken), addig az 1945 utáni időszakot, s különösen az 1948-as nagy államosításokat követően, amikor is a román állam tulajdonába került minden termelési eszköz, a magyarok és más nemzetek elnyomása, a munkások elbocsájtása vagy degradálása hihetetlen, a háború előtti korszakokkal összemérhetetlen arányokat öltött. Hogy ez akkor nem volt túl feltűnő, ez csak azzal magyarázható, hogy az akkori jogfosztások végtelen sorában ez csak egyik epizód volt.

12.- Mindez sok tekintetben "államosítást" jelentett, ami persze jogtalan voltukat még nem vonja kétségbe. Érdekes megfigyelni ugyanakkor, hogy az államosítással oly gyakran visszaélő szovjet mentalitás még ideológiai kompromisszumra is hajlandó, ha nacionalista-imperialista érdekei úgy kívánják.

13.- A jegyzőkönyv hangneméből kitűnik, hogy a román proletariátust az ország és Európa egyik legelmaradottabb munkásosztályának tekinti. Épp elmaradottságából kifolyólag ez az osztály meglehetősen homogén módon zárkózik föl a román burzsoázia nacionalizmusa mögött; vagyis "ellenforradalmi". Talán ezzel magyarázható a Szovjetunió és a Komintern azon próbálkozása, hogy a romániai elnyomott nemzetek proletariátusát nyerje meg mindenekelőtt az osztályharcnak, vagyis a szovjet érdekek (rejtett) képviselőjének. (Vö. még 4. jegyz.)

14.- E megfogalmazás alapján az az ideológiai megfontolás áll, miszerint a forradalmi megmozdulás kritikus és meghatározó tényezője az elnyomott nemzetek proletariátusa. Ez világlik ki elméletileg is Lenin kritikájából, amit Rosa Luxemburggal szemben fogalmazott meg: az elnyomott nemzetek proletariátusának nemzeti revendikalizmusa forradalmi, szemben ugyanezen nemzetek burzsoáziájának revendikalizmusával (vö. Lenin: A nemzetek önrendelkezési jogáról, 1. és 2. fejezet).

15.- Míg 1947-1953 között a kommunista államrezon *szinte* egyformán sújtott magyart és nem-magyart, a munkásság és a parasztság egalitárius kizsákmányolása révén, addig 1953 után a kizsákmányolás hangsúlya az elnyomott nemzetekre tevődött át; részben differenciáltak román és nem-román munkás-paraszt között, részben az egyéb egzisztenciák kényszerűen "lecsúsztak" munkássá, paraszttá.

16.- Nicolae Iorga kormánya: 1931. április 18. - 1932. május 31. A Iorga-kormány bukását nagymértékben az idézte elő, hogy Rist francia közgazdász, akit a francia kormány küldött Romániába a gazdasági élet tanulmányozása céljából, lesújtó jelentést küldött az ország gazdasági életéről, és a Romániának adandó francia kölcsön fejébe "a legszigorúbb takarékossgot, a felesleges kiadások

leépítését, igazságos adóztatást, körültekintőbb gazdasági politikát s a gazdasági politika odakapcsolását követelte Franciaország érdekköréhez.”

17.- A KRP vezetői és tagsága ebben az időben - és még nagyon sokáig - magyar-zsidó és elenyésző számban más, de csak ritkán román nemzetiségű egyének. Oka mindennek, hogy a revendikatív követelések Romániában és a román tudatban mindig is alárendelődtek a nemzeti szempontok mindenekelőttiségének. A nemzetközi szellemet, mely a társadalom megváltoztatását célzó minden törekvésnek ez időben csírája lehetett, csak az elnyomott, más - saját népüktől többé-kevésbé elszakított - nemzetek képviselhették.

18.- Jellemző e próbálkozásra, hogy a román rezsim olyan adminisztratív igazgatóságokat hozott létre, amelyek nem a természetes nemzetiségi megoszlást vették figyelembe, hanem vegyes és a román lélekszám-aránynak kedvezőbb területi összevonásokat hoztak létre. A második bécsi döntés nagyjából figyelembe vette azt a specifikusan erdélyi tényt, hogy a különböző nemzetek földrajzilag horizontálisan különülnek el egymástól. Így Erdély felosztásában nem az első pillanatra kézenfekvőbb Nyugat- és Kelet-Erdély felosztás érvényesült, hanem a nemzeti realitások szempontjából *igazabb, igazságosabb* Észak- és Dél-Erdély. Ezzel szemben a két világháború között a román rezsimek létrehozták a Temesvári Igazgatósághoz tartozó Nyugat-Erdélyt, és a Kolozsvári Igazgatósághoz tartozó Kelet-Erdélyt, melyek ilyen megoszlásban teljes nemzeti káoszt eredményeztek, s manipulálólólag hatottak a nemzeti lélekszám valóságos megállapítására. A szintiszta magyar vidékeket nagyobb, szintiszta román vidékekhez kapcsolták, így “természetes” volt a román többség. A mai meggyesítések is hasonló szellemben történtek.

19.- A trianoni diktátum megsértésével a román kormányzat települések egész sorát hozta létre, hogy a magyarok nemzeti homogenitását megszüntesse.

20.- Kucoromán: cutovlah; vagyis macedóniai román.

21.- Besszarábiában románok, zsidók, kis részben oroszok és ukránok éltek együtt. Az újkori orosz imperializmus persze napjainkig ezen az összetételen sokat változtatott. Természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy a zsidókat viszont épp a románok gyilkolták halomra 1940-42-es időszakban; l. erre vonatkozóan az ELLENPONTOK 1982/4-es számában közölt anyagot.

22.- 1930. június 7-13., majd 1930. október 10. és 1931. április 18. között a liberális G. G. Minorescu alakított kormányt, 1930. június 13. - október 10. között pedig a nemzeti-parasztpárti (national-tărănist) Iuliu Maniu. Iorga kormányfői működésére vonatkozóan lásd a 18. jegyzetet.

23.- A “kollektivizálás” címszó alá eső szovjet parasztság kizsákmányolásáról, néhol kiirtásáról most ne beszéljünk. A jegyzőkönyv történeti megállapításai azonban nem csak propagandisztikus frázisok. Erdély román megszállása nagymértékben a társadalmi pozitív változtatás szándékának megtörését is jelentette. Ez tűnik ki egy Budapesten nemrég napvilágot látott tanulmányból is: 1918-ban “Az erdélyi román nemzeti tanács (...) Bukarestbe küldött titkos üzenettel kérte a román megszállás azonnali megindítását, s korántsem csak a ‘18 évszázados román nemzeti célok’ (Vasile Goldiș szavai) megvalósítása, hanem az erdélyi *román* és magyar parasztmozgalom letörése végett.” (Mozgó Világ, 1982/6, 42. oldal)

24.- A jegyzőkönyv e megállapítása helyes, de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a két világháború között az elnyomott nemzeteknek Romániában pártjaik voltak, kiadóik, annyi folyóiratuk, amennyi azóta soha. A kommunista rezsim hatalomra törésével ezek az intézmények rendre megszűntek, vezetőik börtönben végezték.

25.- Ez a megfogalmazás is mutatja, hogy a Szovjetunió nem az emberi és nemzeti jogok kivívását jelöli meg célnak a KRP számára, hanem rafinált demagógiával a KRP propagandamunkáját használja fel arra, hogy a szovjet területi igények számára egyfajta tömeglélektani helyzetet kreáljon.

26.- Az irredentizmus, szovjet megfogalmazásban: Románia területének felosztását célzó bármilyen próbálkozás vagy célzás, kivéve, ha a Szovjetunió területtrábló próbálkozásairól van szó.

27.- Emlékeztetünk arra, hogy lám, már 1930-1931-ben megjelenik e szovjet-fasiszta ideológiai érv, amely aztán milliók és milliók emberi meggyalázásához, lemészárlásához szolgáltatott jogalapot a magát marxistának nevező államhatalom részéről.

A CENZÚRÁN INNEN

Honnan tovább?

(Milyen mértékben nevezhető ellenzékinek az erdélyi magyarság?)

Tegyük föl a kérdést egyszerűen és egyértelműen: létezik-e magyar ellenzékiiség Romániában? Kérdésünk minden látszattal ellentétben nem szónoki. Ha számba vesszük ugyanis mindazt, ami meglétének alátámasztását szolgálná, nem csupán azon gondolkodunk majd el, mennyiben különbözik kifejezőmódjában Kelet-Európa más országainak ellenzékiiségétől, ámde azon is könnyen elmerenghetünk, mennyiben van e szónak realitása e vidéken. Eredményeink e téren csekélyek. Nyilvánvaló ugyan, hogy jogosan beszélhetünk ellenzéki beállítottságról akár a mindennapok gondolkodásának szintjén is, ha ezen a hatalommal szembeni oppozíciót értjük. Ilyen alapon idesorolható a munkás, aki tudatosan vagy részben tudatosan szabotálja a termelést; no nem azért, mert minden áron meg akarná akadályozni a hatalom gazdaságpolitikájának érvényesülését, csupán mert tudja, igazából semmilyen előnye nem származik belőle. Tudatossága abban nyilvánul meg, hogy tisztában van tettének a gazdaságra visszaháruló következményeivel. Ez a magatartás bármennyire is általános legyen a gazdasági élet minden területén, valójában távol áll attól, hogy ellenzékinek nevezhessük. Mert ha e fogalom kritériumaként a politikai cselekvésben kikristályosodó és természetesen a hatalommal szembeni állásfoglalást tekintjük - ahogyan azt másképpen nem is igen tehetnők -, úgy azzal is tisztában kell lennünk, hogy Romániában jelen pillanatban az ellenzék kialakulásának csupán valamiféle lehetősége adott, még akkor is, ha figyelembe vesszük az elmúlt időszak néhány ellenzéki megnyilvánulását, melyek e kialakulás esélyeit nagymértékben még meghatározhatják.

A továbbiakban azt szeretnénk megvizsgálni, milyen adottságokkal rendelkezünk ezen a téren. Annyit azonban még hadd fűzzek hozzá előljáróban, hogy amikor ellenzékéről beszélek, jelen esetben magyar ellenzék értendő ezen. A munkás, aki "szabotálja" a termelést, lehet bármilyen nemzetiségű, egyaránt szabotálni fogja. A magyar ellenzéki "sajátossága", hogy elsősorban a *kisebbség nyomorát* viseli szívéen. Hogy ennek milyen veszélyei vannak, arról majd később.

□

Romániában nincsen ellenzék. Beszélhetünk egyfajta ellenzéki beállítottságról vagy ellenzéki gondolkodásról, de ha arra kerülne sor, hogy ellenzéki *magatartásról* ejtsünk szót, hallgatnunk kellene. Az ellenzék csak látens vonatkozásában értendő, s ezt durván úgy fogalmazhatnám meg, hogy "hol van, hol nincs". Ami bizonyos tiltakozó gesztusokat illet, *néha* vannak, ami viszont másként gondolkodó személyek sajátos szervesülését jelentené, *most* nincs. Amit az ellenzéki magatartás eredményeként könyvelhetünk el: néhány tiltakozás, s ezek is meglehetősen sporadikusan és általában - az egy, kiugró Király Károly kivételétől eltekintve - alkalmasszerűen jöttek létre. Helyesebb tehát ellenzékiiségről úgy beszélnünk, mint néhányunk politikai attribútumáról. Ez annyit jelent, mint a hatalmat ilyen vagy olyan, de

mindenképpen tudatos formában tagadni, a hatalmilag adottal szemben oppozíciót kifejejteni, mely bevallottan politikai jellegű. Ellenzéki az, aki a fennálló helyzetet nemcsak mint annak szenvedő alanya éli át, hanem mint a vele való szembenállás aktív részese is. Sajnos éppen ez az a pont, ahol a dolgok nem a fentebb leírtaknak megfelelően artikuláltak. Erdélyben ellenzékieknek számít az is, aki szembenállását csupán hébe-hóba, és gyakorta igencsak közvetett formában juttatja kifejezésre.

A továbbiakban hadd vizsgáljuk meg, kikből is állhatna egy potenciális ellenzék, mely a romániai magyar kisebbség érdekképviselőjét magára vállalhatná. Ez az előbb már elmondottaknak megfelelően, gyakorlatilag azonos azzal a kérdéssel, hogy kik azok, akik jelen pillanatban ellenzékieknek vallják magukat /*/. Akik számba jöhetnek jelen pillanatban, vagy úgy, mint e magatartás tevőleges szubjektumai, vagy úgy, mint önmagukat ellenzéki szempontból tevőlegesnek tételező egyének, társadalmi meghatározottságukat tekintve a hatalmi intézményszférákon belül foglalnak helyet. Nem lehet véletlen, hogy így adódott. Akik ezen kívülállhatnának, teszem azt a rendszer hagyományos észjárású bírálói, azokról maga a hatalom gondoskodott: vagy fizikailag, vagy szellemileg, de mindenképpen felszámolta, az eszközök között nem válogatva, az elnyomás megszilárdulásának éveitől kezdve egészen napjainkig. (Példákat sorolhatnék. Az elbánás metódusai kellőképpen riasztóak ahhoz, hogy e felsorolás ne sikeredjék túlságosan hosszúúra.)

Némiképpen biztonságos az intézményileg körülhatárolt státus. Totalitárius államról lévén szó, az intézmények rendje, ideértve a kisebbség kulturális intézményeit is, a hatalmi érdekeknek alárendelt, azokat képviselő és kiszolgáló összesség. Hogy ez mennyiben közvetlen vagy közvetett, azt részint a velük szemben támasztott elvárások, részint személyes tényezők határozzák meg. Egy intézményi státus tehát mindenképpen védelmet nyújt, még akkor is, ha birtokosa a megkövetelt elvárásokkal csak formális azonosulásra képes.

Könnyen érthető, miért írható le a hatalmi szférán belül levőként az ellenzék. Ezt persze csak formális vonatkozásban tekintem reálisnak. Tehát nem akarnám azt állítani, hogy az erdélyi magyar ellenzék a hatalom belső ellenzéke, hiszen a kisebbségnek lényegében egyetlen képviselője sincsen a hatalom döntéshozó szférájában. Továbbá a kisebbségi intézmények, ha nem egy áldemokratikus komédia szereplői, vagyis nem politikai, hanem kulturális jellegűek, akkor bizonyos esetekben - melyeknek jelentőségét ostobaság lenne túlhangsúlyozni - a kisebbség érdekeinek a hatalmi érdekek mellett is képesek szócsövei lenni. (Ez viszont egy másik írás témája lehetne.)

Az ellenzék éppen ama tény folyamánként, hogy intézményen belül helyezkedik el, s ez kulturális státust biztosít számára, nagymértékben a kisebbség kultúrateremtő, illetve kultúraszervező rétegéből képződik. Ez másfelől annyit jelent, hogy az ellenzék képviselői alkotó vagy magukat alkotónak tartó értelmiségiek. Az egyházi ellenzék az egyetlen jelentős kivétel ez alól... E kulturális meghatározottság veszélyei kézenfekvőek. Míg az intézmények védőkarámján belül lenni egyet jelent a hatalommal való szembenállásnak nem a végsőkig történő kivételével, hisz ez státusában veszélyeztetné az ellenzékit, addig az a tény, hogy ez a kisebbségi kultúra életének aktív részese, azt eredményezi, hogy állásfoglalásai - kompetenciája révén - elsősorban a kulturális kérdések vonatkozásában generálódnak. Arról pedig nem is beszélve, hogy elszigetelik őt e létformában, a legjobb esetben passzív részvételt vállaló, de potenciálisan szintén hasonló magatartást tanúsító ellenzékiektől. Kettős beszűkülés ez: problémalátásban egyrészt, kapcsolatteremtésben másrészt. A kisebbség önvédő politikája nem lehet igazán eredményes addig, amíg ez fennáll.

* Az ELLENPONTOK 4. számában néhány írás kitért már a vallási ellenzékiesség kérdésére; a helyzetnek ezt a vonatkozását némileg ismerve tehát, ezúttal nem térünk újból vissza rá. - A szerző.

Véleményem szerint a kisebbségi ellenzékkel kapcsolatos elmélkedés egyik sarkalatos pontja az ideológiai vonatkozások elemzése. Erről vázlatosan csupán annyit szeretnék megjegyezni, hogy az erdélyi, magát ellenzékinek tekintő réteg túlnyomó része "marxista" beállítottságú. Ennek okai számosak. Íme néhány közülük: 1. *a nemzedéki tényező*. Az ellenzék jelentős hányada azok közül kerül ki, akik már az ötvenes években, de később szinte mindig jelentős pozíciót foglaltak el a kisebbségi élet hatalmat kiszolgáló intézményeiben. Ezek az emberek marxista módon gondolkodnak, és ha mára némi fenntartásaik alakultak is ki e gondolkodásmóddal szemben, azt főként a "marxizmus nevében", a "létező szocializmus" országaiban elkövetett gyakorlatra irányítják, mintsem a marxista ideológiára magára. Magyarán: él bennük az a távlatilag, de a jelenre nézve is igencsak veszélyes és bizonyos fokig buta illúzió, hogy a marxizmus még megmentheti a rendszert, avagy a rendszer még emberarcúvá válhat, ha a marxizmus megmenti. És ez az egyetlen, ami megteheti. 2. *Az intézményi helyzet*. Amit jelen helyzetben politikai realizmusnak is nevezhetünk: az ellenzék, jobb megoldás híján és hogy a közte és a hatalom között előáll(hat)ó feszültségeket enyhítse, elfogadja a marxista gondolkodásmód hegemoniáját, az ebből eredő politikai következményekkel együtt. Teszi ezt még akkor is, ha csupán politikai szemléletmódja és nem a szűkebb alkotó-szakmai szemléletmód vonatkozásában alakítja is ki. Mindez oda vezet, hogy a kettős tudat az ellenzék berkeiben is életképes módon tud érvényesülni. Ennek erkölcsi és politikai következményei pedig elég messzire nyúlnak ahhoz, hogy ne lenne érdemes elgondolkodni fölöttük. 3. *A politikai helyzet*. Annak a realitását tekintve igen kétes premisszának az elfogadása, hogy az adott és fennálló világpolitikai, ill. nagyhatalmi helyzet egyszerűen nem engedi meg Románia társadalmi-politikai státusának megváltoztatását. Az adott, tehát végső soron nem változtatható meg, csupán talán módosítható, de nem lényegien.

E három ok nem elszigetelten hat, de egymással igen szoros összefüggésben. Meglétük az ellenzéki gondolkodás egyik tabujának kialakulásához vezetett, és ez a tabu nem más, mint a marxizmus. Bírálható a rendszer néhol, de nem végső ideológiai mibenlétét illetően - röviden ennyit jelent a marxizmus tabuja. Itt megint számos következménnyel kell szembenéznünk. Az első és legfontosabb ezek közül az, hogy az ellenzékiesség nem radikális, amennyiben nem hajlandó a legvégsőig elmenni a fennálló tagadásában. Állásfoglalásai csupán a hatalom konkrét formáinak illetékességét kérdőjelezzik meg, nem a hatalom lényegét magát. Ezért valójában csupán "jobbítani" akarnak a helyzeten, végcélként a rendszer "liberalizálódását" jelölve meg, anélkül, hogy számolnának a demokrácia lehetőségével. Lehet, hogy személyes nézőpontjuk nem demokráciaellenes, de a politikai dimenzióban létrejött magatartásuk hatását tekintve kétségkívül demokráciaellenessé teszi ez az erdélyi ellenzékiességet - vagyis hasonlatossá a hatalomhoz -, még akkor is, ha csupán ideológiai rövidlátásról van is szó. Nyilvánvaló, hogy számos politikai állásfoglalás mikéntjéről nehezen tudnék számot adni, mert ezek igen ritkán konkretizálódnak explicit formákká. Ám, hogy az ellenzéki megmoccanások e tabu tiszteletben tartásával keletkeznek, azt mi sem mutatná jobban, mint alkalomhoz kötöttségük. Vagyis nem a rendszer lényegi állagára reflektálnak, és nem ragadják meg a lehetőséget, hogy az alkalmon túlmutató konzekvenciákat is kifejezésre juttassák. (Félreértések elkerülése végett szeretném hangsúlyozni, először, de talán nem utoljára, hogy szó sincs az erdélyi ellenzékiesség minőségi sajátosságainak bírálatáról, amikor ezeket a megállapításokat teszem! Nem akarnék a mindent tudó és mindent másoknál jobban tudó és látó pózban tetszelegni. Hogy ilyen formában artikulálódik az ellenzékiesség és nem másképp, azt nem bűneként rovom föl, hanem egyszerűen ezt az artikulálódást szeretném leírni.

Lehetséges, hogy a helyzet, a mindannyiunkban munkáló jogos félelem a precedensek hatalmi megoldására vonatkozó negatív tapasztalatai miatt megbénítaná a másfajta cselekvésre irányuló közösségi intenciókat. Attól azonban, hogy nem mondhatok ítéletet a marxizmus ideológiai háza táján ellenzékinek minősülő próbálkozások fölött, még nem mondhatok le annak megállapításáról, hogy jelen pillanatban bizony ez a magatartás az általános, illetőleg arról, hogy figyelmeztessenek: e magatartás nem minden esetben indokolható taktikai és hatalmi represszív gyakorlatból fakadó okokkal, hanem elvi szempontok is meghatározhatják.)

Nehezen tudnám eldönteni, rövidtávon mennyiben helyes és mennyiben helytelen a szocializmus nem csupán adótnak, de javallottnak is való elfogadása Romániában. Hosszú távon ez számomra egyértelműen a szabadságjogokról való *végleges* lemondást jelenti. S erre nem adhat erkölcsi fölmentést az sem, ha ezen időtáv végcélja számunkra elérhetetlen marad.

Az erdélyi ellenzékiségen belül némileg sajátos helyzete van a marxizmus tabuját nem szükségképpen hitszerűen valló népieseknek is. Ennek a vonulatnak annyiból mindenképpen "előnye" van a maga ellenzékiségének megvallását illetően a marxistákkal szemben, hogy részint erkölcsileg kevésbé kompromittálódott a kommunista puccs óta eltelt évtizedekben, részint pedig ellenzéki beállítottságának konstituálódásában a meghatározó szerepet nem annyira önnön hitéből való kiábrándultsága, mintsem a kisebbségi sors lehetetlenségének tudata generálta. A választóvonal persze - hadd tegyem hozzá - kevésbé szigorúan húzható meg, mint ahogyan az a föntiekből kitűnne: nem szabad ugyanis túlhangsúlyoznunk egyik fél esetében sem a marxizmushoz vagy a kisebbségi léthez való viszonyulásuk különbözőségét. Tény azonban, hogy a népies vonal, ha nem is kimondottan, de a kisebbségi ittlét kérdését erősebben kidomborította, s így hallgatólagosan, ha nem is a marxista szószátyárkodás ellenében, de mindenképpen annak irányvonalával csupán érintőlegesen, és azzal nem azonosulva foglalt állást. A hallgatólagosságot elsősorban állásfoglalásainak nyilvánossága befolyásolta. Úgy tűnik viszont, hogy e "népies ellenzék" a politikai helyzet alternatíváinak kidolgozásával, már amennyiben ez hiátusokkal teli információim alapján feltételezhető, egyelőre adósunk marad, vagy a főntebb vázolt tabu érvényesülésének okán képtelen annak kidolgozását vállalni. Mert tudjuk azt, hogy a Szovjetunió a korlátlan lehetetlenségek birodalma, de ki merné azt zászlajára tűzni itt és most, hogy a Nyugat a korlátlan lehetőségeké? És a hiba nem föltétlenül e kérdésfölvetés polarításában keresendő. *Igazából reményt keltő egy, a marxizmustól már meg nem fertőzött, ugyanakkor a népies irányt józan mértékletességgel szemlélő fiatal nemzedék felbukkanása lenne.*

Azt hiszem, az erdélyi magyar ellenzék nagy próbája lesz az a pont, ahol eldől, mennyiben és mennyire képes szövetséget kötni mindazokkal, akik a hatalommal szembeni állásfoglalásaikban a kisebbségi kérdést nem személyes sorsélményeik alapján teszik magukévá Romániában és Kelet-Európában. Az erdélyi ellenzék, ha etnikai alapon szerveződik is, nem maradhat meg a kisebbségi kérdésben kialakított állásfoglalásnál. Követeléseinek jogosságát mi sem támasztja jobban alá, erkölcsileg és politikailag egyaránt, mint egész nemzete jogfosztottsága melletti kiállása. Erről lemondani olykor, sajnos mindannyian hajlamosak vagyunk. Nem tudni, egy esetleges hatalomváltozásban, vagy még inkább egy új hatalmi alakzat adottságai között milyen szerepet játszhatnának a kisebbségi sors vonatkozásai. Ahhoz, hogy ez egyáltalán szóba jöhessen, s hogy ne váljék periférikus problémává, igen nagy szükség volna, mint politikai alternatívára, az ellenzéki magatartás fogalmi kiterjedésének szélesítésére, hogy abban ne csupán az etnikai kérdések kapjanak helyet. (Óvatosan írtam le a politikai alternatíva kifejezést. Szívem szerint oda tettem volna az erkölcsi jelzöt is. Félek azonban attól, hogy a kelet-európai együttélési viszonyok történetének ismeretében illuzórikus lenne a politikán túlmenő szövetség lehetőségének feltételezése. Nem szívesen vállalnám ezért a kishitűség vádját...)

□

Szóltam már a marxizmus tabujáról. Lenne még egy másik is: Erdély. Bármekkora vehemenciát és határozottságot is tanúsítunk, amikor a kisebbség helyzetének szörnyűsége mivoltáról esik néha szó, könnyen elbizonytalanodunk mégis, ha e helyzet konkrét politikai eszközökkel történő orvoslása merül föl. Alternatívának és utópiának egyaránt szép a demokratikus jogállam eszméje, ahol mindenki nemzeti hovatartozásától függetlenül egyenlő jogokat élvez. A történelem folyamán ismerünk példákat is, midőn különböző politikai törekvések képviselői ezen eszme hirdetésében tűntek ki. Sajnos ezek a példák arra is rámutatnak, hogy mindeddig minden hasonló törekvés megbukott. Erdély tabuja nem jelent mást, mint a merev elzárkózást a területi rendezés alternatívájától. Nem azt vonom kétségbe, hogy ez utóbbi jobb, szebb vagy akár igazabb az előbbinél: egyszerűen azon morfondírozok, vajon melyik bír több realitással? Nagyon kicsinyes érvelésnek tűnik kijelenteni, hogy a jelenlegi világpolitikai helyzetben Erdély hovatartozása eldöntött kérdés. Miért lenne valószínűbb, hogy egyszer csak kikiáltják a demokráciát egy olyan országban - s ez Románia - , amelyik történelme folyamán mindannyiszor politikai gyakorlatával bizonyította, mennyire idegenként és ellenségesként hangzik számára ez a fogalom?! S ha már a világpolitikai helyzetnél tartunk: vajon kinek állana érdekében Románia demokratikus állammá tétele? Valamelyik nagyhatalomnak? S ha a Szovjetunióknak nem, gondoljunk csak 1956-ra, 1968-ra, 1981-re, akkor kinek? Vagy merné valaki is föltételezni azt, hogy a “baráti” nagyhatalom, közismert asszimilációs politikájával, tapsolna örömeiben, ha itt változna a kisebbségi politika irányvonala, s ami ezt meghatározhatja, a totális politikai jogfosztottság állapota? Bármely hosszabb távon érvényesülő rendezés alternatívájában gondolkodjunk is, nyilvánvaló, hogy ebben a pillanatban egyetlen egy sem rendelkezik reális eséllyel. Ezért nem látom értelmét az esélyt a világpolitikai helyzetből levezető érvelésnek, vagy legalábbis nem tartom reálisabbnak a “romániai demokratizálódás”, mint rendezés alternatíváját. Abban az esetben, ha amúgy is utópiákban gondolkodunk, mire való ezek nem mindegyikének a végiggondolása?

Az Erdély-tabu másik oka az irredentizmus vádjától való félelem. Ezt nem tartom érvnek, legalábbis úgy nem, ahogyan hirdetik. Képtelenség ugyanis belátnom, hogy egy, a szónak minden értelmében jogtalan döntés elleni tiltakozás miért számítana irredentának?! Vagy ha igen, úgy ez esetleg nem jelent mást, mint a magyar kisebbség helyzetének végig nem gondolását, vagy e végiggondolás következetlenségeit. Fölslegesnek és elhibázottnak tartanék egy olyan elvárást, miszerint: legyen minden ellenzéki irredenta. Ugyanolyan fölslegesnek és elhibázottnak tartom viszont azt a véleményt, hogy az ellenzéknek nem szabad irredentának lennie, vagy legalábbis számot vetni ezzel az alternatívával. *Az Erdély-tabu föloldásáig nehezen beszélhetnénk a helyzettel és a lehetőségekkel való számvetésről.*

□

Egyetlen kérdéskör vizsgálata maradt még hátra: az ellenzékiességgel kapcsolatos képzeteké. Magyarán: mit tekintenek ellenzékinek Romániában? Írásom elején leszögeztem, hogy véleményem szerint valójában nincsenek ellenzékiek. Van egyfajta beállítottság, igény a hatalommal szembeni állásfoglalásra, amelyet jobb híján ellenzékinek találtunk nevezni. Ez adott helyzetben elegendőnek tűnhet, hosszabb távon azonban nagyon kevés. Ami máshol és máskor, tehát más körülmények között csupán a józan ész által diktált állásfoglalásnak tekinthető, az nálunk hangsúlyeltolódások révén könnyen átminősül ellenzéki tétté. Egy

jogfosztott lakosságú államban a jogokra való hivatkozás például. Így ellenzékiiségnek számít a valós-elvitató (kontesztáló) álláspont mellett egy képzelt-pótcselekvéses változat is. Az elsőre meglehetősen kevés példát és meglehetősen szűk nyilvánosságot találunk. Kivételt képez ugyan Király Károly tiltakozása, de ennek híre nem a rejtett nyilvánosság csatornáin keresztül, hanem a Szabad Európa Rádió hullámhosszán terjedt. A 62-ek leveléről viszont egy szűk értelmiségi rétegen kívül igen kevesen tudnak, ugyanígy az egyszemélyes tiltakozásokról, vagy a Lăncrănján ügyben írott levelekről. Az okok a rejtett nyilvánosság (vagy helyi zsargon szerint: suttogó propaganda) sajátosságaiban keresendők. Az, amit a Szabad Európa Rádió közvetít, az ország területére meglehetősen hamar és egyre szélesedő körben terjed. Ami viszont helybéli kezdeményezés, és nem szivárogtatják ki, az ellenzéki beállítottságú réteg kulturális és társadalmi lehatároltsága révén (s amihez hozzájárul egy gyakran túlzásba vitt óvatosság is) jóformán néhány ember magánügyévé lesz, akik kellő óvintézkedések mellett bizalmasan suttogva tárgyalják a fejleményeket. A második nyilvánosság politikai jellegű információinak megosztása végső soron a tudás társadalmi megosztásának reprodukciója a különböző rétegek között. Kialakult az információkat elsődlegesen birtokló elit, mely tudását nem föltétlenül osztja meg a nem “céhbeliekkel”. Áldatlan állapot ez, mondanom sem kell talán.

A második pótcselekvéses változat legtalálhatóbb elnevezése minden bizonnyal a “kiszólás” lenne. Idetartoznak a kétértelmű megfogalmazások, a szűkebb körben elejtett megjegyzések, hivatkozások, melyek nem azáltal minősülnek politikai állásfoglalássá, hogy elhangzanak, hanem azáltal, hogy közönségük interpretálja őket. Írók, költők, zenészek, festők, olykor a műszaki értelmiség (megint csak kulturális közeg) a kiszólások szerzői. Értelmezői következőképpen csak azok lehetnek, akik valamilyen módon figyelemmel követik a kulturális életet. Sajnos még így is sokan vannak, akik számára ez a megnyilvánulási forma elégtételt nyújthat. Hiszen nyilvánvaló: pótcselekvésről lévén szó, a kiszólás kultusza nem jelent a hatalommal szembeni elkötelezett állásfoglalást, vagyis: ellenzékiiséget sem nagyon. S ami már erkölcsi probléma: olyanok kerülnek ellenzékiek hírébe, akik gyakorta éppen akkor hátrálnak meg ennek vállalásától, amikor a legnagyobb szükség lenne arra. Írók példája mutatja ezt a legjobban: a cenzúra rostáján néha áthullva (a fogalmazás ugyanis olyan, hogy “éppen” áthullhasson) ők lesznek aztán a sikerkönyvek szerzői. Nem a sikert kell tőlük féltetni, elég kétségbe vonni e hajtóerő jogosságát. A kiszólást értelmező magatartás távlatilag veszélyessé válhat egy radikálisabb és következetesebb ellenzékiiség szemszögéből. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a helyzetek jelentős részében nem szemléletmódok, hanem indulatok konkretizálódásáról van szó. Ez a fajta “ellenzékiiség” a kiszólás biztonságos álcája alatt kényelmessé és óvatossá válik a kontesztáció közvetlenebb formáival szemben. Többre becsülünk egy cikkecskét, mint teszem azt a vásárhelyi diákok röpcézését, pedig a hordozott politikai értéktartalmak tekintetében, ha nem is taktikai megfontolásokból, inkább az utóbbit preferálnánk.

Összefoglalásul: a romániai magyar ellenzék véleményem szerint jelen pillanatban nem mindig romániai magyar, és főként nem mindig ellenzék. Ez nem túl szívderítő állapot. Nem tudom, mikor jutunk el oda, hogy többet kockáztatva, végre szembenézzünk helyzetünkkel, és megpróbáljunk továbblépni. Bármennyire is nehéz legyen az első lépés ahhoz, hogy jogot formálhassunk az ellenzék erkölcsi rangjára, valahogyan csak meg kell tennünk. Vagy lehetetlen lenne?

(Keszthelyi András)

VÁLASZFÉLE SZILÁGYI ÁKOSNAK ÖNSZEMLÉLETÜNK ÜGYÉBEN

Magyarország 1918-as feldarabolása, az azóta többször is megerősített helyzet és a területeken kialakuló új élet talán minden szempontból, de a kisebbségi magyarság szempontjából mindenképpen abnormális és tarthatatlan. Feltehetően e tény az is elismerik aberrálnak, akik ilyen vagy olyan megfontolások alapján, kényszerből vagy haszonból a kialakult helyzettel - a nyilvánosság előtt - egyetértenek.

De számukra egyáltalán nem mindegy, hogy nemzeti önszemléletünkben milyen indokok és érdekek működnek és hatnak abba az irányba, hogy a jelenlegi helyzet elfogadását és az elfogadott helyzet életrendjének kialakítását adott esetben helyeselni lehessen.

Mint tűnik, Szilágyi Ákos is ezt a kérdést próbálja “megoldani” nemrég megjelent cikkében /*/, ami meglehetősen ellenséges viszonyulást provokált ki maga ellen. S azt hisszük mi is, joggal.

Ha valaki “nemzetiségi” létünk feltételeit és kényszereit vizsgálja, joggal várhatjuk el tőle, hogy ne az elmúlt fél évszázad prekonceptióit, azokat idézőjel nélkül idézgetve visszhangozza újra, hanem - ha már megszólal - próbáljon vagy elméletileg újat mondani, vagy politikai helyzetünk neuralgikus következményeiről nyílt szóval állást foglalni. Szilágyi Ákos cikke pont ezt nem tette; illetve megpróbálta enyhe formában - és jogos indulatok megnyerése vagy leszerelése érdekében - idézgetni a ‘45 után elnémított problémák egyszerű meglétét (feltehetően azt hitte, hogy ezzel már a bátrak közé sorolhatóvá vált). Másrészt olyan elméleti asszociációkba bocsájtkozott, melyeknek kiindulópontján néhány történeti, eleddig tiltott, letagadott esemény “objektív” bevállása állt, amelyeket viszont a szerző a Kelet-Európában közel 40 éve gyakorolt sztálinizmus fölháborító gyakorlati összegzéseinek és végkövetkeztetéseinek rendelt alá.

Szilágyi Ákos persze nem a Rákosi-Révai vonal hagyományos pályáján halad. Az említett duó igazán semmilyen elméleti-ködösítő erőfeszítést nem tett ahhoz, hogy elsőnek az elszakított területek magyarságát áldozza fel a “hatalmi konszolidáció” oltárszemétdombján (ma már tudjuk, hogy a “Rákosi és Erdély” címszó alá eső kijelentések és próbálkozások kivétel nélkül manipulatív hazugságok voltak, mint az 50-es évek minden hatalmi húzása).

Szilágyi abból indul ki, hogy ezt a helyzetet kész ténynek veszi. Önmagát és minket is ez elé állít, majd pozitív megoldásokat javasol, amelyek persze e tények “továbbfejlesztésének” egyszerű logikájából adódnának. Ám mielőtt erre kitérnénk, nézzük meg, mi is ez a logika.

Szilágyi alapállása, hogy a nemzetiségi irodalmak más társadalmi-gazdasági, “környezeti” feltételek között jöttek létre és élnek, mint a magyar “nemzeti” irodalom, így természetesen különböznek attól, s ez az elkülönülés akkora méreteket öltött, hogy a “nemzetiségi” irodalmakat a “magyar” irodalom már nem úgy szemléli, mint önmagát, hanem mint valami mást. És a nemzetiségi irodalmak is ekként tekintenek a magyar irodalomra (receptiós szempont). Nos ez valóban így van, csak hogy nem irodalmi-művészeti, hanem politikai és a politika által javallott szempontokból. Mind a magyarországi, mind a román

kormányzat politikájának fő vonása, hogy az “egymás belügyeinek tiszteletben tartása” alapján a kisebbségeket a megfelelő anyaország a másik állam kényének-kedvének, gátlástalanságának kiszolgálja. Hangsúlyozom, ez politikai kérdés és nem irodalmi. Az irodalomban ugyanis olyan *más* tényezők is munkálnak, amelyek a külső feltételekkel szemben az irodalmi élet

*SZILÁGYI ÁKOS: A magyar irodalom önszempléletteről, in: Új Forrás 1982/2, 54-60. old.

alakulásában nagyobb befolyással bírnak. Amit az erdélyi magyar irodalom a román rendszertől kap és kapott, az merő elnyomás, cenzúra, korlátozás. És semmi több! Amit Erdély Romániától kap és kapott, az végső soron egyfajta gyarmatosítás, s ezt az idetelepített románok is nagyon jól érzékelik és szenvedik. Ilyen körülmények között irodalmunk, mint életünk bármely területe vagy vetülete, a környezettől és a “független” nemzetiségi “fejlődéstől” legfőljebb azokat a szögesdrótokat kapja, amelyek létében és szellemében a “román kultúra és szokásrend”, no meg a “hatalmi érdekek” határait időről időre és a Ceaușescu-éra szellemtelenségének megfelelően felhívják a figyelmét. De, kérdezem Szilágyi Ákost, lehet-e egy irodalmat, mint akár egy társadalmi életet létrehozni, lényegét adni ennek a kultúrának csak a korlátozás révén?

Szilágyi Ákos feltehetően az Auschwitzban megélt majd megírt magyar visszaemlékezéseket is nemzetiségi magyar irodalomnak tekinti! Cikkének logikája mindenképpen ezt a következtetést követeli meg.

Az irodalmi kérdés persze hű tükörképe a nemzetiségi karakter társadalmi meghatározottságainak. És nemzetiséginek lenni is, mint olyan, megint csak kevésbé egyértelmű dolog. A mi részünkről mindaddig, amíg nem *választhatjuk* meg *mi magunk*, hogy a magyar „nemzethez” vagy „valamelyik” magyar „nemzetiséghez” tartozunk, addig nem vagyunk hajlandók nemzetiségben gondolkodni, még kevésbé nemzetiségi módon lojálisnak lenni; még ha „nemzetiséginek” leminősítve is kell élnünk. S ez feltehetően irracionális, alkalmasint idealista dacnak minősülhet Szilágyi Ákos marxista mentalitásában, de hát annál rosszabb, ugye, a tényeknek. És nekünk.

Az, hogy valaki a társadalmi-gazdasági feltételekből kiindulva próbálja egy kultúrélet determinált helyzetét és magát e kultúrát “megérteni”, értelmezni, felosztani, még ésszerűnek vagy természetesnek mondható. De az korántsem - s e tény sok mindenre visszakövetkeztetni enged -, hogy az elnyomás egy ilyen nyilvánvaló formájának kiszolgáltasson egy irodalmat csak azért, mert a helyzet megváltoztatásának *gyakorlati* feltételei pillanatnyilag nem adóttak.

Ugyanakkor az is a tényekhez tartozik - s Szilágyi Ákos honnan is tudna ezekről -, hogy a passzív ellenállás logikájának megfelelően, soha ilyen messze nem volt még a magyar és a román irodalmi kölcsönismeret, soha nem távolodtak el még ennyire egymástól ízlés, elkötelezettség, világlátás és tapasztalás dolgában és ezek tudati-érzelmi feldolgozásában, mint éppen ma. Természetesen ez is a politikai helyzet és ennek a társadalmi berendezkedésnek a következménye, de ez is csak azt mutatja, hogy Szilágyi Ákos nem kultúréletünkről, hanem politikai életünkről beszél, *s ami nem kis bűn: e politikai életre rábeszél!*

A mai magyarországi nem-hivatalos Erdély-kép többé-kevésbé pozitív. Igaz persze, hogy alig ismerik a magyarországi olvasók az Erdélyben megírt könyveket, de ez is csak a politikai

áthallások irodalmat megelőző lecsapódásainak következménye. S ugyanakkor az a néma állásfoglalás is, amellyel a magyarországi emberek az erdélyi élet pozitív nemzet-tartalmát a hozzájuk eljutó kényszer-publikációk “feje fölött” próbálják kialakítani. Honnan tudhatná Szilágyi Ákos, hogy mi, erdélyiek is alig olvasunk “romániai magyar” irodalmat; legföljebb egyre gyarapodó indexes könyveinket, legföljebb a Magyarországon kiadott könyveinket, melyek valamilyen furcsa véletlen folytán elkerülték a vámosok figyelmét, legföljebb kéziratos irodalmat...

Igaz, Erdélyben az irodalmi ellenállásnak *relatív*e tágabb, *relatív*e jobb örökségei voltak az elmúlt évtizedekben, mint Magyarországon. A cenzúra az első időkben a román munkák megrendszabályozásával volt elfoglalva, s egy magyar cenzorral - miután a marxista-moszkovita cenzoroktól valamilyen furcsa öngóllal megszabadított bennünket a román rendszer - még mindig könnyebb kijönni. Így aztán a sejtetések bizonyos, nem is olyan ezoterikus régiójában több közvetlen politikai áthallás érvényesülhetett, mint a mai Magyarországon. (Az utóbbi időben az ellentétes példák sajnos még mindig csak kivételek.) Igen, úgy tűnik, Szilágyi Ákos erről sem tudott. Így aztán megmagyarázhatatlan, azaz hogy félremagyarázhatóvá lett számára az utóbbi időben oly nagy számmal Magyarországra menekülő írók ottani “bizonytalan” kultúregzisztenciája. Erdélyben, magyar “alapon” lehet alkudni a cenzorral, aki itt csak állását, és nem perverz lelkiismeretét félti; mint tűnik, Magyarországon csak moszkvai alapon lehet... Szóval hogy is állunk ezzel a nemzetiségi irodalommal? Ez a szónoki kérdés persze korántsem nevetséges. Nem vonom kétségbe a magyarországi liberalizmus lehetőségeit, de felháborít és kétségbe ejt azoknak a politikai vaksága, akik meggondolatlanul Ady és Kemény Zsigmond példáján próbálják lemérni az *akkori* egyetemes magyar szellemiség ma érvényesülő minőségét, szemben e mai szétdarabolt magyar kultúrelvet kényszer-, pluralizmusával”. Véleményem szerint nem a magyar nemzetet és a magyar “nemzetiségeket” kell a pluralizmus Szilágyi Ákos által eltorzított, dogmásított kritériumaival szembeállítani, hanem az Impérium, ill. a Monarchia nagyon sok szempontból szűkös, mégis valóságos demokráciáját a mai kelet-európai rendszerek végletes terrorjával, s a kommunizmusnak mint ideológiának az európai embereszménytől teljesen idegen szellemével. Egy Ady Endre nem azért volt képes “zökkenésmentesen” megtenni az utat Érmindszenttől Budapestig, mert akkor a magyar szellemiséget a homogenitás jellemezte, hanem azért, mert ez a hivatalos szellemiség európai módon volt szabad. S a ma menekülésre készített íróink nem azért találnak igencsak mostoha hazára Magyarországon, mert egy más szellemkörből kell “oda” beilleszkedniük, hanem mert emigrációjukig dugdosott viszonylagos szabadságukat a KEOKH és egy, hitében romlott, nemzetáruló cenzúra menten elkobozza. Az erdélyi írók nem egyik magyarságból a másikba mennek át, hanem - egyetemes magyarságukat védelmezve - egyik politikai elnyomásból a másikba. S amíg az új elnyomatás feltételeit latolgatják vagy ízlelgetik, sokszor védtelenek maradnak, s - mint azt Szilágyi Ákos példája mutatja a legjobban - aligha számíthatnak bármilyen segítségre.

(Ara-Kovács Attila)

PILLANATKÉP

a vízgömbök felkúsztak az égre
istállók vállára simult vállpántnak a nap
süket menetelésről szipogtak a gesztenyék
hajnali pucéran merengtek a villanydrótok

a nyers gallyaktól füstölgő várakozásban
belecsobbant a balt-orient express
quelle inoubliable brillant solitude
s röppentek a rágógumik csokik a fűre

a purdékát a negédes manna
nyúlós majd ízetlen gumimennybe vitte
traktoristáktól eldobott csikkek
pokol s üdv zipzárjaként villantak az ajkakon

(Molnár János)

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS

A csöndes Európa III.

Mi az állampárt ma?

A hetvenes években a keleti tömb legtöbb országának álparlamentje (Stanislaw Stomma nevezetes ellenszavazatával) beiktatta az alkotmányba azt a cikkelyt, amely kimondja, hogy az odavalósi "kommunista" állampárt a társadalom vezető ereje vagy ilyesmi. Mit jelent ez? Többféle válasz lehetséges. A legegyszerűbb az, hogy az állampárt mint olyan, en bloc, a maga többmillió taglétszámával az ún. vezető erő. Ez azt jelentené, hogy a párttagok mint egyedek és csoportok vezetik a pártonkívülieket mint egyedeket és csoportokat. Az alkotmány viszont kimondja minden állampolgár egyenlőségét is, tehát ez a hipotézis nem tartható, hiszen az első és másodosztályú állampolgárok törvényesen meg nem engedhető létehez vezetne; ezen kívül pedig azt tapasztaljuk, hogy némi nehezen kinyomozható aprócska előnyön kívül, melyek egyébként sem alkotnak rendszert, az egyszerű párttagokon valahogy nem tündököl a vezető erő fénye. Persze a karrier szempontjából nem árt a párttagság, de olykor a lojális pártonkívülit többre becsülik (olykor még a renitenst is), lobbyk pedig a pártlobbykon kívül is léteznek. Az egyszerű párttagok többnyire olyanok, mint a többi állampolgár, csak egy kicsit még olyanabbak.

A másik lehetőség az, hogy az állampárt többé-kevésbé választott szerveiben testesül meg a vezető erő. De ez mit jelent? Azt, hogy a Központi Bizottság utasítja a Minisztertanácsot? Vagy azt, hogy eltérő döntés esetén a KB utasítása az irányadó? Vagy azt, hogy az állampárt kongresszusa megvívhatja mondjuk a "parlament" vagy az Elnöki Tanács döntéseit? De hiszen ilyesmi nem nagyon fordul elő. Tény az, hogy az állampárt Központi és Politikai Bizottsága olykor hoz határozatokat. Ezekben szakszerű gazdasági irányelvek váltakoznak jogszabály-törmelékekkel, derűs buzdításokkal és politikai dörgedelmekkel, ellágyult múltbamerengések sótlan diplomáciai protokollal, rendszertelenül ömlesztett számadat-zuhatok az esti tanfolyamos filozófia hirtelen lávakitöréseivel. Nem tagadható, néha megindító olvasmányok ezek, de annyira keresztben fekszenek a jogrendszer fönmaradó részén, hogy az ember néha fohászkozik, hogy a Párt azzal a tenger sok kollektív eszével fogadhatna egy (igen: 1 db.) ügyvédet, aki megfogalmazná a dokumentumait, sőt le is gépelné, és közjegyzővel is láttamoztathatná. Milyen jogi szankció illeti meg az olyasfajta utasításokat, hogy "minden erőnket megfeszítve teljesítsük a beruházási tervet"? Törvénytörtést követek el, ha nem feszítem meg minden...stb.? Elvégre az állampárt nem felelőtlen magánszemélyek tetszőleges testülete, hanem az alkotmány értelmében nagyon fontos, bár homályos jogi entitás. Ehhez képest néha elég kópésan fogalmaz. Azt szokás mondani, hogy a pártszervek irányelvei orientálják a törvényhozókat és a végrehajtókat. De mi van akkor, ha egyik vagy másik nem engedelmeskedik? Leváltják? Kicsoda? Van valamiféle harmadik fórum, valami mindennapi semmitőszék vagy alkotmánybíróság, amely eldönti, hogy:

a/. az illető államhivatalnok félreértette az irányelvet;

- b/. helytelenül alkalmazta;
- c/. önkényesen belemagyarázott;
- d/. előnyben részesítette vele szemben egy másik hierarchia szálán hivatali fölöttese utasítását, s ez esetben büntetendő az illető fölöttes;
- e/. másképp gondolta, és élt saját voltaképpeni hatásköre adta lehetőséggel, hisz ilyen esetben élni törvényes hatalmával talán nem más, mint visszaélni;
- f/. az irányelv szokás szerint ködös és általánosságokban mozgó volt, megfogalmazója ezért semmiféle jogi felelősséget nem vállalhat azért, ahogyan orientált, ezért a hivatalnok szigorúan a bürokratikus előírásokhoz tartotta magát, ezzel viszont függelemsértést követett el, hiszen az állampárt mégiscsak alkotmányjogi minőség... és így tovább...?

Ennek a föltevésnek valószínűleg már van némi köze az ún. valósághoz, kiegészítve azzal, hogy itt be kell lépnie az állampárt semennyire sem választott részének, a némelyektől legfontosabbnak tartott ún. apparátusnak. (Vö. apparatcsik.) Az apparátus végzi ugyebár a napi operatív munkát. Kör- és egyéb leveleket küld szét, telefonon és szóban utasít, önálló tanulmányokat és fölméréseket végeztet, egyeztet, döntőbíráskodik, mindezt informálisan, tehát nem szabályszerű jogi formákban, ráadásul nekem mint pártonkívülinek nem - de gyanúsíthatólag a párttagoknak se nagyon - jut ki legalább az a jelképes jog, amely szerint az állami, tanácsai szervek döntéseit ellenőrizhetem, munkájukba elvileg úgy-ahogy betekinthetek stb. Itt meg az a bibi, hogy nem világos: pl. egy nagyvállalat igazgatója köteles-e engedelmességni a vállalat párttitkárának, aki az ő külön bejárattal vezetők ereje, vagy inkább a megyei pb illetékes osztályvezetőjének vagy inkább a magas minisztérium illetékes ügyosztálya vezetőjének vagy az illetékes államtitkárnak? És ki a nagyobb úr, a miniszter vagy a minisztériumi pártbizottság titkára - vagy talán a miniszter fölé rendelt osztályvezető a pártközpontban? Ez utóbbi három vitáját ki dönti el? Az illetékes miniszterelnök-helyettes vagy a területtel foglalkozó KB-titkár, vagy netán az ezzel foglalkozó PB-tag? Ez utóbbi-e a magasabb rangú vagy a nem PB-tag KB titkár? Ugyanazon a területen alá van-e rendelve a PB-tag miniszterelnök-helyettes a nem PB-tag KB-titkárnak? Vagy megfordítva? Ki tudja?

De tovább megyek. Minden testületben pártcsoport, afféle "kommunista" képviselői frakció alakul. Ha nézetei összeütköznek a testület többségének nézeteivel, mi történik? Az alkotmány - ugyan nem biztos, de lehet, hogy - tiltja időleges leköszönését a vezető szerepről, hiszen kivételes eseteket nem nevez meg. Ha a pártapparátus valamelyik dolgozójának munkajogi konfliktusa támad munkáltatójával, dönthet-e a munkaügyi döntőbíró vagy uram bocsá', a pártszakszervezet (van ilyen?) saját vezető ereje és egy ahhoz tartozó magánszemély viszonyában? S ha megteszi (Magyarországon biztosan előfordul), nem sérti-e meg ezzel az alkotmányt? Nem azt mondja ki az alkotmány abban a cikkelyben, hogy minden vitás kérdésben az állampártnak van igaza? De a KB több határozata leszögezte, hogy a párt nem tévedhetetlen, sőt, időnként népellenes klikkekről is van szó, amelyek hatalmukba kerítették a munkásosztály, tehát implicite az összes dolgozó élcsapatát. Ám ha, mondjuk egy pártból kizárt sztálinista azt tartja a mai pragmatikus-reformer vezetőségről, hogy népellenes klikk, hruscsovista-revizionista bünszövetkezet, hova forduljon gyanújával? Ha már nem párttag, a Központi Ellenőrző Bizottsághoz biztosan nem. Netán a nyilvánosságot keresi föl, vagy sztálinista ellenpártot alakít, mint a burzsoá Spanyolországban Enrique Lister tábornok?

Hol lakik a párt? Az az érzése az embernek néha, hogy a párt leginkább a siita mohamedán hagyományból ismert okkult (rejtett) imámhoz hasonlít.

A KB többször leszögezte azt is, hogy a párt nem áll a nép fölött, hanem épp ellenkezőleg, a társadalmat szolgálja. Ezt hogyan kell érteni? Összegyűjthetnek néhány ezer aláírást, ennek birtokában népszavazást rendezhetnek, amelynek határozata kötelezni fogja a pártot, hogy a

népet így vagy amúgy szolgálja, ezt vagy amazt tegye? Kötelezhetem a pártot, hogy megjavítsa a vízcsapot? Vagy csak úgy szolgálja a népet, ahogy neki tetszik, s akkor is átvezet engem, vakot, az úttest másik oldalára, ha ezen a járdán szeretnék elcsoszogni a zöldségesig?

A párt modern jogi-politikai fogalmainkkal föllehetetlen. Leginkább mégis a karoling államra emlékeztet: a király kísérete, amelynek segítségével van sok missus regis és pár írástudó. Csakhogy az a viszony, amely a karoling királyi kíséretet a középkori államhoz fűzte, az a "kommunista" állampártot a voltaképpen államhoz fűzi: az állam meg van kettőzve, éppen ezért sehol sem lehet nyakon csípni, hogy megkérdezhessük: - Hát te meg miféle szerzet vagy, öcsém? Persze az államszocialista rendszerekben is vannak jó és rossz királyok, királyok, akik hallgatnak, és akik nem hallgatnak jó tanácsadóikra vagy gonosz tanácsadóikra, és a különbségek nem elhanyagolhatók. Kádár jobb király, mint Husak, Zsivkov vagy Le Duan. Kísérete számos privilégiumát, hatáskörének jó részét átengedte másoknak. Visszaveheti? Talán.

Mindez nagyon szép, de én köztársaságpárti vagyok. Hazámban, Európa majdnem egész keleti felében, Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában a politika szférája üres. Bármilyen benyomulhat és kitöltheti. Az utóbb említett három földrészen már régebben megjelentek benne a gátlástalan és vérszomjas pretoriánusok. Mifelénk Görögországban megbukott a junta, Lengyelországban már győzött, Spanyolországban még nem. A lengyel állampárt fölszívódott, de lám, a szervezetekről lemetélt apparátus működik, kiszolgálja a fölcicomázott törzsörmestereket, nem zavarja, hogy még a KB-nak sem szabad összeülnie. Nem zavarja, hogy iménti vezéreit lecsukták. Nem értem, miért a néptől retteg az állampárt. Miért nem inkább önmagától és zsoldosaitól? Elvégre mindenki tudja, hogy nem a szabad és önmagát kormányzó nép gyilkolt meg sok millió kommunistát a GULAG-ban, hanem a párt és a "kommunista" GPU.

Az üres politikai szféra és a politika anarchista megszüntetése nem egy és ugyanaz a dolog. Az előbbi csak annyit jelent, hogy az állam különféle, ám leginkább igen erőteljes formákban uralkodik a társadalmon, miközben ténykedése nem nyilvános, saját jóakarátú engedélye nélkül nem is bírálható, jószerivel láthatatlan és megismerhetetlen. A politika: titok. Ismeretlenül gubbaszt a középpontban, csak következményeit érezni, de mivel csak elszigetelt emberek érzik, akik a nyilvánosság közvetítésével nem tudják még csak ki sem cserélni róla szerzett tapasztalataikat, nem láthatnak be semmilyen logikát, semmiféle rendet, s lassacskán el sem tudják képzelni a helyes és kívánatos rendet, mert nincs semmiféle tapasztalatuk az értelmes - áttetsző, megismerhető, kezelhető - rendről. Az államhivatalnok is így van ezzel, ha több is az információja: ha valaki csak egy hierarchikus szervezet tagjaként informált, a mások elől elzárt információkat az utasítás egyik formájaként fogja érzékelni, vagy lojalitása jutalmaként, vagy a pozíciójának kijáró kiváltságként - hiszen az információ lényegéhez tartozik, hogy nyilvános megvitatásra szánják, különben nem lehet ellenőrizni, tehát hitelessége csak a magas forrás emanációjának másodrangú következménye lesz. Láthatjuk, hogy a viszonylag szabad kötőfékre, hosszú gyeplőre eresztett magyar sajtó információit a hivatal képtelen feldolgozni, mert ő maga nem része a nyilvánosságnak, tehát nem érti, nem értheti azt, ami a szó demokratikus értelmében közérdekű. Pedig az értelmiség tudását - hiszen segíteni szeretne - akarva vagy akaratlanul ebbe a sötét zsákba hajigálja; nem sejtí, hogy feneketlen.

A politika anarchista megszüntetése nem jelent egyebet, mint hogy az uralom adott elemeit egyenlően szétosztják az emberek között; ehhez járul a javak igazságos szétosztása, amely a hierarchia lehető legnagyobb mérvű megszüntetése mellett, amelyre szilárd garanciák vannak, nem lehet nehéz; de ezt - sajnos - csak a teljesség kedvéért említem.

A politikát láthatóvá kell tenni; szférájának egybe kell esnie a teljes nép gyülekezetével - a többit döntse el a közakarat; a szocializmus csak javasolja, hogy ez milyen legyen. Az állampárt kisajátította és elsinkófta a politikát: a közép-kelet-európai munkásmozgalom vissza kell, hogy adja a népnek ma, holnap, holnapután.

□

A gazdasági rendszer és a tulajdonviszonyok eléggé fontosak tárgyunk szempontjából, fontosabbak, mint Nyugaton. Egyik barátom találó megfigyelése, hogy Nyugaton a diktatúra nem jelent feltétlenül gazdasági válságot, mert a tőkés magánvállalkozás viszonylag független a politikai rendszertől. Nálunk viszont minél liberálisabb valamelyik államszocialista ország, annál jobban megy neki gazdaságilag, a diktatúra megkeményedése karöltve jár a nyomorral, példákat nem említek, közismertek; mert nálunkfelé a gazdasági szisztéma köztudomásúlag nem független. Azt hiszem, a lengyelországi demokratikus új-szocializmussal jól megfér volna az öngazgatású vállalatok csoporttulajdona, a szövetkezetek és a kis magánvállalkozások elszaporodása; nem új találmányok ezek, s a központosított állami tulajdon láthatólag még a bürokratikus államnak is terhére kezd lenni. Az elosztás pedig a korporatív, szakmai és népképviselői testületek, a szakszervezetek, a vallási és kulturális közösségek szép munkája lehetett volna. Sajnos ezt ma nem nagyon cél- és időszerű taglalni.

Összefoglalásul: az erkölcsi fogantatású politikai elitizmussal szembeni jogos ellenszenv és bizalmatlanság többé nem szabad, hogy akadálya legyen a közép-kelet-európai kritikus értelmiség és - ilyen van - a demokratikus ellenzék stratégiai fordulatának. A marginális vagy párhuzamos nyilvánosság, az engedetlen szubkultúrák üdvös, bár az elszigetelődés és bezárkózás veszélyeitől, a gettó-pszichózis ártalmaitól nem mentes léte fölszólítás kell hogy legyen mindannyiunk számára, hogy a részvét és az önvédelem gesztusain túl föltámasszuk a tekintély- és államellenes, szabadelvű, demokratikus és szocialista *politikai* gondolkodás és gyakorlat legkülönbélebb hagyományait. Az pillanatnyilag mellékes, hogy ma fontosabb számomra Étienne de la Boétie és Gustav Landauer - vagy az élők közül Castoriadis és Leport -, mint Rosa Luxemburg vagy Otto Bauer. Nem arról van szó, hogy megint értelmiségi politikát csináljunk munkások számára, fölött - és végül - ellen. Csak legalább a már meglévő gondolati eszközöket kell karbantartani, hogy ha majd eljön az ideje, használhassa, akinek kedves.

Lehet, hogy a következő kelet-európai forradalmi periódus is gyászos véget ér. Lehet, hogy a még bőven garázdálkodó sztálinista diktatúrák helótái csúf formában fogják kifejezni azt, hogy türelmük elfogyott, és majd a szabadság ellenségeinek védelmén kell gondolkodnunk. Lehet, hogy valóban mindennek vége, hogy jön a sötétség ezeréves birodalma. Nem tudom. De csak ahhoz a jövőhöz van közünk, amelyért elménk megkínlódott - vagy amelyért elmulasztottunk virrasztani. És közünk van a lesújtó múlthoz és a rettenetes jelenhez. Közünk van a vereségek és árulások iszonyú Európájához. Közünk van a Santiago de Chile-i stadionhoz és a varsói tévé egyenruhás bemondóihoz. Megrémült, fázó, éhező emberekhez, börtönök, internálótáborok és elmeegógyintézetek hulló hajú, sárguló bőrű lakóihoz. Sok-sok korai halotthoz. Közhelyek, persze. Amikor követeljük, hogy szüntessék meg a lengyelországi szükségállapotot, engedjék szabadon az internáltakat, állítsák helyre az emberi, politikai, szakszervezeti jogokat, ezekre a közhelyekre is gondolunk. Ezekkel a közhelyekkel búcsúzom Tőled 1982 februárjában, barátom, Olvasó.

ÁLLÍTÓLAG...

... a román titkosrendőrség - az oly jól ismert szekuritáté - besúgóinak s a besúgókból majdan nyomozókká váló személyi állományának utánpótlására új módszerekkel kezd kísérletezni.

Míg a '60-as és '70-es években az iskolák és az inasok tanodái környékén próbálták - a jobb állásokkal vagy a kitűnő és problémamentes érettségi, felvételi ígéretével - behálózni a fiatalokat, addig mostanság a rendőri szervek fő vadászterülete a katonaság lett.

E módszerváltozás mögött föltehetően az a tapasztalat áll, hogy a jelenlegi rezsim és politikai útonálló, a szekusok, ma már akkora anyagi presztízzsel sem bírnak (erkölcsivel ugyanis sohasem bírtak), hogy a civil élet megtépázott, de még reális közösségiségében áldozataikat sikerrel behálózhasák.

Mint hírlík, már a katonai besorozásnál eldől, megpróbálnak-e valakit beszervezni, vagy sem. Azokat az újoncokat, akiket előéletükkel megszarolhatnak, vagy azokat, akik az esetleges emberi gyengeség feltűnő jeleit viselik magukon, valamelyik óromániai nagyváros, legtöbbször Bukarest szekuritátés kötelékébe irányítják, s itt mindenekelőtt a titkosrendőri élet "előnyei" ismertetik meg őket, azaz a kiemelt - és a más egységek előtt teljesen ismeretlen - jó ellátással.

Ha a spiciélet erényeiről e kiváltságok még nem győzték volna meg a delikvenst, akkor durvább eszközökhöz folyamodnak a szervek. Hallottunk olyan esetről, amikor egy-egy, a szülőkhöz *magyar nyelven* megírt levél elég volt ahhoz, hogy hazaárulással, olykor katonai titkok elárulásával vádolják meg a katonát.

Más forrásokból olyasmi jutott tudomásunkra, hogy az egységek tisztjei - s közöttük is a biztonsági tisztek jeleskednek - homoszexuális kapcsolatokra kényszerítik a katonákat, akik, ha ráállnak az ajánlatra, akkor azért, ha pedig nem, akkor parancsmegtagadás címén könnyen sarokba szoríthatók.

Egy-egy ilyen sarokba szorítás persze nem jelent egyebet, mint belépési nyilatkozatot a szekuritáté keretébe. Vagy "jobbik" esetben, alkalmi vállalkozást a gyakorlati együttműködésre. De hát nagyon jól tudjuk, egy ilyen vállalkozás csak a labirintus kezdete...

(Ara-Kovács Attila)

Az ELLENPONTOK eddig megjelent számai:

1. szám

Meggyőződéseink □ vers □ Petri György: Önarckép □ Király Károly-dokumentumok □ A társadalmi cselekvés kommunikációs nehézségei a mai Romániában □ Sor(s) □ A SZETA erdélyi szemmel □ Bíró Péter: Lengyel széljegyzetek □

(Megjelent 1981 decemberében)

2. szám

A három nemzedék □ Haraszi Miklós: Kádár kísértete esetleg ráerőszakolja magát Jaruzelszkire □ A 62-ek levele □ Paul Goma levele Pavel Kohoutnak és barátainak □ Adalékok a kételkedéshez □ Újabb fejlemények a magyar-román államközi kapcsolatokban □ Paul Goma: Téli napló □

(Megjelent 1982 márciusában)

3. szám

Milyen messze van Lengyelország? □ Bevezetés a fasizmusba □ Ion Lăncrăjan: Vallomás Erdélyről □ Az erdélyi magyar értelmiség két tiltakozó memorandumáról □ Démonidézés □ A hagyományos és a hagyományait kereső román nacionalizmus □ Az etnokrata állam □ Tamás Gáspár Miklós: A csendes Európa I. □ Állítólag... □

(Megjelent 1982 májusában)

4. szám

Az Istenhez vezető kerülőút □ Szolzsenyicin: “Hát ön hisz istenben?” □ “Szólott az Úr” - mondanom kell. Ezért holtom után is beszélni vágyom □ A Református Egyház helyzete Erdélyben □ A magyar állam protestáns egyházpolitikája □ Interjú egy katolikus pappal □ A romániai zsidóság megsemmisítése □ A kommunista antiszemitizmus □ Ateizmus □ A csendes Európa II. □ Állítólag... □

(Megjelent 1982 júniusában)